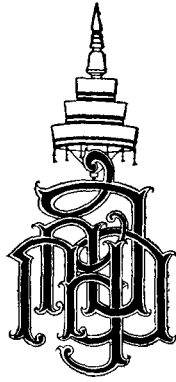

ชุดหลักพระพุทธศาสนา

หลักการศึกษา ของพระพุทธเจ้า

โดย

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

หลักการศึกษา ของพระพุทธเจ้า

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)

หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า.-- พิมพ์ครั้งที่ 3.--

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554.

60 หน้า

1. พระพุทธศาสนา.-- 2. การศึกษาและการสอน.

I. ชื่อเรื่อง

294.307

ISBN 974-580-808-3

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๕๔ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจิรายนต์ สังฆสุวรรณ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลาया-นครชัยศรี ต.ศาลาया

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

ฝ่ายรับงานพิมพ์ โทร. ๐-๒๒๘๑-๗๗๕๐

ฝ่ายผลิต โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

แผนกจำหน่าย โทร. ๐-๒๒๘๑-๑๐๘๕,

๐-๒๖๒๙-๑๔๑๗ ตี๋ ๑๐๖

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีนโยบายที่จะจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อประชาชนทุกระดับชั้น สามารถอ่านศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม ทั้งจะเป็นการช่วยกันดำรง และส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบไปด้วย

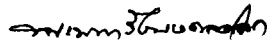
มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า พระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ตามนโยบายดังกล่าว เพราะเป็นบทพระนิพนธ์ที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระครบถ้วนบริบูรณ์ และอ่านเข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทุกระดับ มหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้เลือกสรรมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นชุด ๆ เป็นลำดับไป

เรื่อง หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า นี้เป็นพระนิพนธ์ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ที่ได้ทรงอธิบายเรื่องการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ อย่างละเอียด พร้อมทั้งได้ทรงอธิบายเปรียบเทียบกับหลักการ

๒

ศึกษาสมัยใหม่บางสำนักด้วย จึงนับเป็นพระนิพนธ์ที่ทรงคุณค่า
ยิ่งในเชิงการศึกษา และในทางส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ
ในคำสอนสำคัญหมวดหนึ่งของพระพุทธศาสนาด้วย จึงเป็น
เรื่องควรแก่การศึกษาของผู้ใฝ่รู้และใฝ่ธรรมทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยตระหนักถึงคุณค่าและคุณประโยชน์ดังกล่าวแล้ว
มหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ให้กว้างขวาง
ยิ่งขึ้นสืบไป

(พระมหารัชชมงคลดิลก)

ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย

มีนาคม ๒๕๔๑

สารบัญ

ครุฑอกแฉวง	๑
หลักไตรรงค์	๓
เสริมฐานหลักไตรรงค์	๔
ความเจริญก้าวหน้ากับหลักไตรรงค์	๔
ความเป็นอารยชน	๕
การศึกษาอันเพื่ออะไร	๕
การศึกษาธรรมทำให้คนสมบูรณ์	๖
ปฐมศึกษา	
- ความมีระเบียบ	๑๑
- ความมีระเบียบของธรรมชาติ	๑๒
- ความมีระเบียบของธรรมดา	๑๔
- ความมีระเบียบเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม	๑๕
- ศิลและวินัย	๑๗
- วัตถุประสงค์การบัญญัติของพระวินัย	๑๙
- ความหมายของศิลปะและวินัยอย่างกว้าง	๒๐
- ปฐมศึกษาของคน	๒๑
- คนดีมีสิริ	๒๒

ข

มัธยมศึกษา

- หลักสูตรใหญ่ของจิตตสิกขา ๒๓
- ครูสอนวิธีอบรมใจ ๒๔
- สามเณรตีพระเถระ ๒๕
- หัวใจนักปราชญ์ ๓๐
- นิเวศน์ ๕ ๓๒
- สมาธิต้องใช้ในการทุกอย่าง ๓๓
- สรูป ๓๕

อุดมศึกษา

- ศึกษาทุกอย่างเพื่อให้เกิดปัญญา ๓๖
- ศึกษาปัญญา ๓๖
- ปัญญาต้องเป็นความรู้ทั่วถึงความจริง ๓๘
- ลับปัญญา ๔๐
- ปัญญาช่วยตน ๔๑
- ลักษณะความฉลาด ๔๒
- หลักปัญญาของพระพุทธเจ้า ๔๔
- สรูปการศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญา ๔๕

สรุปเรื่องการศึกษา

- ไตรสิกขา ๔๗
- หลักการศึกษาทางตะวันตก ๔๘
- อริยสัจ ๔ ๕๐
- ผลของการศึกษา ๕๕
- ความเข้าใจผิดในผล ๕๖
- คนชนิดต่าง ๆ ๕๘

หลักการศึกษา ของพระพุทธเจ้า

ในบัดนี้ การศึกษากำลังก้าวหน้ามาก แบ่งเป็นประถมศึกษามัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เหมือนอย่างต้นไม้แบ่งเป็นโคนต้น กลางต้น และยอด ทุก ๆ คนกำลังขึ้นศึกษาพุทธวิธีคือต้นไม้การศึกษานี้ อยู่ จึงได้รับความรู้ซึ่งแปลกหูแปลกตาแปลกใจขึ้นทุกวัน การรับความรู้ตามหลักสูตร เป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลเลือกสรรแล้วตามควรแก่สมัย ส่วนการรับความรู้นอกหลักสูตรหรือนอกโรงเรียนซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง เพราะความรู้บางอย่างเมื่อไปรับมาแล้ว ทำให้เกิดความหลงเข้าใจผิด คิดเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นชีวิตเนื้อหาของชาติ ความรู้บางอย่างทำให้ใจแตก ไม่ประพฤติตนอยู่ในทางที่ดี ความรู้บางอย่างก็มีประโยชน์

สรุปนอกแถว

ทางมาของความรู้เหล่านี้มาโดยตรงก็มี มาโดยแอบแฝงก็มี และบัดนี้มีเครื่องสื่อความรู้กันได้อย่างรวดเร็วตลอดทั้งโลก

มีวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ มียานพาหนะที่พิเศษต่าง ๆ และมีหลายฝ่ายหลายพวก แต่ละฝ่ายชักจูงให้รับรู้ให้ปฏิบัติกันไปทางหนึ่ง ๆ เรียกว่ามีทิวาปาโมกข์ หรือมีครุมาก พวกมากฝ่าย บางพวกก็สอนให้เดินไปทางซ้าย บางพวกก็สอนให้เดินไปทางขวา บางพวกก็สอนให้เดินตรงกลาง ผู้ที่เชื่อฟังก็จะพากันเดินชนกันเองกลุ่มไปหมดเท่านั้น

เหมือนอย่างใน โรงเรียนหนึ่ง นักเรียนทั้งหมดมายืนเข้าแถวอยู่กลางสนาม ครูคนหนึ่งบอกให้นักเรียนซ้ายหัน ครูอีกคนหนึ่งบอกให้นักเรียนขวาหัน แล้วบอกหน้าเดินพร้อม ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ลองคิดมองดูภาพ นักเรียนทั้งโรงเรียนจะเดินชนกันอย่างยุ่งเหยิงกันไปหมดเท่านั้น เพราะเมื่อยืนเข้าแถวกัน ฝ่ายหนึ่งซ้ายหัน ฝ่ายหนึ่งขวาหัน ก็คือหันหน้าชนกัน แล้วเดินชนกันอย่างอลหม่าน ส่วนฝ่ายที่หันหน้ากลาง ๆ นั้นก็จะพลอยถูกชนด้วย เว้นไว้แต่จะเดินออกไปเสียจากสนาม เมื่อยังอยู่ในสนามแล้ว ก็ไม่อาจจะพ้นจากการถูกชน ให้รวนเรไปในทางใดทางหนึ่ง

นี่เป็นตัวอย่าง สมมติในสนามโรงเรียน ซึ่งน่าจะยังไม่เคยมีแต่ก็เป็นข้อที่น่าแปลก ที่ปรากฏว่ามีในสนามนอกโรงเรียน เช่นในถนนหนทางในประเทศต่าง ๆ คนหลายพวกได้รับความรู้ตามคำสั่งสอนของครูต่าง ๆ ออกมาเดินชนกันปะทะกัน สับสนวุ่นวายอยู่ตามถนนหนทาง ดังที่ปรากฏในบางประเทศแม้ในเร็ว ๆ นี้

หลักไตรรงค์

ส่วนในประเทศไทยไม่ปรากฏเหตุการณ์เช่นนั้น เพราะรัฐบาลและประชาชนเคารพยึดมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์ คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งธงชาติ และพากันบำรุงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ทั้งส่วนมาก แม้จะได้รับความรู้จากครูเป็นอันมาก แต่ก็ยังเคารพนับถือ พระพุทธเจ้าว่าเป็นครูที่เยี่ยมยอดเพียงพระองค์เดียว ไม่นับถือ ว่าครูไหนเยี่ยมยอดกว่า ทั้งมีความรักเคารพในพระมหากษัตริย์ เป็นอย่างยิ่ง เมื่อตั้งมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์เช่นนี้ จึงไม่หันเหไป ทางไหนอื่น นอกจากทางหลักไตรรงค์นี้เท่านั้น จึงควบคุมกัน อยู่อย่างสงบเรียบร้อย แสดงว่ามีหลักของตนดีอยู่ ส่วนผู้ที่รับ เอาหลักอื่นให้กวัดแกว่งไขว้เขว แสดงว่าตนเองไม่มีหลักของ ตนเองอยู่ ดังที่เรียกว่าคนหลักลอย ไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจ ของใคร ผู้ที่เยาว์ความคิดอาจมีความคิดผิดทางไปได้ง่าย เป็น เยาวชนอาจจะเยาว์ความคิดเพราะยังเยาว์วัย เป็นผู้ใหญ่อาจจะ เยาว์ความคิดเพราะไม่ฉลาดขาดการศึกษา หรือเพราะหลงเชื่อ ไปในทางที่ผิด จึงจำต้องวางรากฐาน หรือเสริมฐานของหลัก ไตรรงค์ให้มั่นคงทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ จึงควบคุมกันอยู่โดยสงบ เรียบร้อยได้ตลอดไป

เสริมฐานหลักไตรรงค์

วิธีวางรากฐานหรือเสริมฐานหลักไตรรงค์ คืออบรมปลูกความเคารพรักในองค์ ๓ นั้น ลงไปในจิตใจของทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ รัชชาธรรมนิยมประเพณีเกี่ยวกับองค์ทั้ง ๓ นี้ไว้ นับถือเป็นสิ่งสำคัญไม่ทอดทิ้งละเลย เมื่อรักษาส่งเสริมหลักของตนให้มั่นคง เรียกว่าคนมีหลักร่วมกันอยู่เป็นอันเดียวกัน ก็เกิดความสามัคคีอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นโอกาสให้ได้ศึกษาับความรู้ต่าง ๆ ท้นต่อความรู้และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และรับความเจริญในด้านวัตถุต่าง ๆ มาทะนุบำรุงบ้านทะนุบำรุงเมืองให้มั่งคั่งเป็นสุข โดยเฉพาะเยาวชนที่ตั้งใจเล่าเรียนศึกษา ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ให้มีความรู้ความก้าวหน้ายิ่งขึ้น เว้นรับความรู้ที่จะชักพาให้เสียหาย เว้นสิ่งเย้ายวนที่เป็นอันตรายแก่การศึกษาและความดี

ความเจริญก้าวหน้ากับหลักไตรรงค์

เมื่อเป็นดังนี้ องค์ที่เป็นหลักทั้ง ๓ นั้น จึงไม่ขัดต่ออะไรกับความเจริญก้าวหน้า กลับเป็นเครื่องรักษาส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยสวัสดิ เพราะมีหลักเป็นที่พึ่งอาศัยให้เกษมสวัสดิ ไม่ใช่เจริญก้าวหน้าไปอย่างหลกลอย ซึ่งมีหวังว่าจะล้มลงอย่างง่ายดาย และทำให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย

ความเป็นอารยชน

ทั้งนี้เป็นข้อที่ควรภูมิใจได้ว่า ได้มีหลักที่ดีที่เจริญแล้วของตนเองเป็นที่ยึดเหนี่ยวมาแต่โบราณกาล ถึงจะยังด้อยอยู่ในด้านวัตถุและในด้านความรู้สาขาต่าง ๆ แต่ในด้านหลักยึดเหนี่ยวที่ดีทางจิตใจแล้วไม่ด้อยเลย ชื่อว่าเป็นอารยชน คือเป็นคนเจริญได้ที่เดียว ส่วนผู้ที่หมิ่นแคลนทอดทิ้งหลักของตนเสีย นั้นแหละ แสดงว่าเป็นผู้ด้อยเป็นผู้ที่หมิ่นตนเอง ไม่ควรแก่การนับถือไว้วางใจ

การศึกษานั้นเพื่ออะไร

คำว่า “ศึกษา” ตามปทานุกรมให้ความหมายไว้ว่า “การเล่าเรียนฝึกฝนอบรม” ในตำราศัพท์อีกฉบับหนึ่งให้ความหมายไว้ว่า “การถือเอาวิชา” ทางบ้านเมืองได้วางแผนการศึกษาของชาติไว้เป็น ๔ ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา ตามที่โรงเรียนทั่วไปได้สอนอยู่แล้ว เมื่อพิจารณากล่าวอย่างสรุป การศึกษาก็เพื่อ

(๑) **ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการงาน และในการสังคมเป็นต้น ได้เป็นอย่างดี**

(๒) **เพื่อให้ความเป็นคนโดยสมบูรณ์**

ความประสงค์ของการศึกษาข้อแรกมีความชัดเจนอยู่แล้ว

ส่วนข้อ ๒ หมายความว่า คนที่ถือกำเนิดเป็นคนนั้น ยังไม่จัดว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะเหตุเพียงที่เกิดมามีรูปร่างเป็นคน ต่อเมื่อมีการปฏิบัติประกอบด้วยความรู้สึกลึกซึ้งดีสมกับความเป็นคน จึงจะเรียกว่าเป็นคนโดยธรรม เมื่อมีธรรมของคนบริบูรณ์จึงจะถือว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ แม้คำในทิโตนเทศก็กล่าวว่า “การกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ของคนและสัตว์ดิรัจฉานเสมอกัน แต่ธรรมของคนและสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้น แปรกกว่ากัน เว้นจากธรรมเสีย คนก็เสมอกับสัตว์ดิรัจฉาน”

การศึกษาธรรมทำให้คนสมบูรณ์

การศึกษาที่มีความรู้ความสามารถแต่ขาดธรรม ยังเป็นเหตุใช้ความรู้ความสามารถนั้นไปในทางที่ผิด ดังเช่นเป็นโจรจำพวกต่าง ๆ ดังเรื่องต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาล บุตรของนางพรหมณีมันตานี ภริยาของพรหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัตถี ได้เกิดในราตรีวันหนึ่ง เมื่อเกิดนั้น อาวุธต่าง ๆ ได้สว่างโพล่งขึ้นทั่วพระนคร ตลอดถึงพระแสงหอกพระแสงดาบของพระราชาพรหมณ์บุโรหิตออกดูดาวนักษัตร เห็นว่าบุตรของตนเกิดในโจรฤกษ์ จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลถามความผาสุกในการบรรทม พระราชาตรัสว่าจะบรรทมเป็นสุขจากที่ไหน มงคล

อาวุธสว่างโพล่งขึ้น ชะรอยจะมีอันตรายแก่พระราชสมบัติหรือ
แก่ชีวิต พราหมณ์ปุโรหิต กราบทูลว่าบุตรของตนเกิด อาวุธ
เหล่านั้นสว่างโพล่งขึ้นด้วยอำนาจของเด็กรันั้น เด็กนั้นจะเป็น
โจรต่อไป แต่ว่าจักเป็นโจรผู้เดียว มิใช่เป็นโจรราชสมบัติ ตน
จะให้ฆ่าเสีย พระราชาตรัสว่า เมื่อเป็นโจรผู้เดียวจักทำอะไรได้
จงเลี้ยงไว้เถิด ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตพร้อมกับพวกญาติ
ขนานนามเด็กนั้นว่า อหิงสกะ แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน ด้วยถือ
เป็นนิมิตว่าอาวุธทั้งหลายสว่างขึ้น แต่ก็ไม่มีใครเบียดเบียนใคร

เมื่ออหิงสกะเติบโตขึ้นถึงวัยเล่าเรียน ก็ส่งไปเรียนใน
กรุงตักกสิลา อหิงสกะตั้งใจเรียนศิลปวิทยา และตั้งใจปฏิบัติ
อาจารย์เป็นอย่างดีจนเป็นที่รัก เป็นศิษย์ก้นกุฎิของอาจารย์
ฝ่ายศิษย์อื่นซึ่งพากันด่าด้อยถอยเป็นศิษย์ภายนอก ก็พากันริษยา
คิดจะทำลายอหิงสกะ จึงปรึกษากันเห็นว่า “จะไปยุแหย่ออาจารย์ว่า
อหิงสกะโง่เขลา หรือประพฤติไม่ดี หรือว่ามีชาติด่าด้อยหาได้ไม่
เพราะอหิงสกะมีปัญญา มีความประพฤติ มีชาติดีพร้อม มีอยู่
ทางเดียว คือหาวิธียุแหย่ให้อาจารย์กินแห่งระแวงใจอหิงสกะ”
จึงแบ่งกันออกเป็น ๓ พวก เข้าไปหาอาจารย์ที่ละพวก ยุแหย่
ว่าอหิงสกะคิดร้ายอาจารย์ ที่แรกอาจารย์ไม่เชื่อ ชับไล่พวก
ศิษย์ที่มายุแหย่ออกไป พูดล่ำทับว่า “อย่ามายุให้เราแตกกับ
บุตรของเราเลย” ครั้นถึงพวกที่ ๒-๓ อาจารย์ก็ชักแคลงใจ
จนถึงเชื่อว่าเป็นความจริง จึงคิดจะฆ่าอหิงสกะเสีย แต่ครั้นจะ

ฆ่าโดยเปิดเผยก็เกรงจะเกิดโทษ เกิดเสื่อมเสียชื่อเสียงและ
 ลามผลต่อไป จึงคิดหาวิธีฆ่าให้แนบเนียน ครั้นคิดได้แล้ว
 จึงเรียกอหิงสกะมากล่าวว่า การเรียนศิลปะใกล้จะสำเร็จแล้ว แต่
 จะเข้าเขตสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อไปฆ่าคนให้ครบพัน คืออาจารย์
 คิดเห็นทางว่า เมื่ออหิงสกะไปฆ่าคนเป็นอันมาก จักมีคนหนึ่งต่อสู้อหิง
 สกะอหิงสกะเสีย

ฝ่ายอหิงสกะที่แรกตอบปฏิเสธอาจารย์ แต่ครั้ง
 อาจารย์อ้างว่าจะไม่ได้รับผลของศิลปะ ด้วยความรักจะได้ศิลปะ
 จึงถืออาวุธไปดักฆ่ามนุษย์อยู่ในดง ครั้นฆ่าได้หลายคนเข้า ก็จำ
 ไม่ได้ว่ากี่คน เพราะโดยปกติอหิงสกะเป็นคนมีปัญญา ไม่ตั้งจิต
 ไว้ต่อเรื่องปาณาติบาต ฉะนั้น ต่อมาจึงตัดนิ้วไว้นิ้วหนึ่ง ๆ เก็บไว้
 ครั้นนิ้วเหล่านั้นหายไปเสียอีก จึงนำมาเสียบเป็นพวงนิ้วแขวน
 ไว้กับตน จึงเกิดเรียกชื่อขึ้นว่า องคุลิมาล แปลว่า ผู้มีพวงมาลา
 นิ้วมือหรือมีนิ้วเป็นพวงมาลา ชื่อเสียงขององคุลิมาลโจรได้
 กระฉ่อนเป็นที่กลัวเกรงของคนทั่วไป จนไม่มีใครกล้าเข้าป่า
 องคุลิมาลโจรจึงเข้าไปจับคนฆ่าในบ้านในตำบล ภายนอก
 กรุงสาวัตถี ประชาชนต้องอพยพเข้าไปในกรุงสาวัตถี ประชุม
 กันที่ท้องพระลานหลวง กราบทูลร้องทุกข์

ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตทราบข่าว จึงกลับไปบอกนาง
 มันทานีผู้เป็นภรรยาว่า “โจรองคุลิมาลเกิดขึ้นไม่ใช่คนอื่น คง
 เป็นอหิงสกะกุมาร บัดนี้ พระราชจักรีปราบปราม จะควรทำอย่างไร”

นางมันตานีบอกว่า ตนจะออกไปนำบุตรกลับ พรหมณ์บุโรหิต ก็กล่าวห้ามมิให้ออกไป อ้างว่าไม่ควรทำวิสาสะ คือความไว้วางใจ ในชน ๔ จำพวก คือไม่ควรไว้วางใจในโจรว่าเป็นสหายเก่า ในเพื่อนว่าเป็นคนซัดชอบมาเก่า ในพระราชาว่าทรงนับถือ และในสตรีว่าอยู่ในอำนาจ แต่ใจของมารดาเป็นของอ่อนด้วยความรัก ในบุตร จึงออกไปจากบ้านเพื่อจะนำบุตรของตนกลับ

เช้าวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลก ทรงทราบว่าจะไม่เสด็จไปโปรด องคุลิมาลก็จะทำ มาตุฆาต ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็จะเป็นผู้ที่โปรดไม่ขึ้น ครั้นเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ทรงทำภักติกแล้ว จึงเสด็จไปยังที่อยู่ขององคุลิมาลโจร แม้มีพวกคนเลี้ยงโคพวกชาวนาเป็นต้น ห้ามมิให้เสด็จ ก็คงเสด็จต่อไปโดยดุษณี

ฝ่ายองคุลิมาลโจรได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็มีความแปลกใจ ว่าโฉนสมณะนี้มาได้เพียงผู้เดียว คนอื่น ๆ ต้องมากันเป็นพวก ๆ ถึงเช่นนั้นก็ยังแพ้เรา ชะรอยว่าจะมาวางข่ม จะต้องปลงชีวิตเสีย จึงวิ่งตามพระพุทธเจ้าอย่างเต็มกำลัง แต่ก็ไม่อาจจะทัน จึงร้องให้พระพุทธเจ้าหยุด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า **“เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ฝ่ายท่านจงหยุด”**

องคุลิมาลคิดว่า “สมณะเหล่านี้เป็นผู้พูดจริง แต่พระองค์นี้เดินอยู่พูดว่าหยุด ควรจะต้องถามดู” จึงร้องถามว่า พูดอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ”เราวางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง

จึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านยังเที่ยวมาฟันประหัดประหาร จึงชื่อว่ายังไม่หยุด” พองคฺลิมาลได้ยินพระพุทฺธเจ้าดำรัสเป็นคำสะกิดใจ ก็กลับได้สติขึ้นทันที จึงกราบพระบาทของพระพุทฺธเจ้าทูลขอบวช พระพุทฺธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยตรัสว่าจงเป็นภิกษุมาเถิด องคฺลิมาลโจรจึงกลับเป็นภิกษุพุทฺธสาวกตามเสด็จพระพุทฺธเจ้ากลับสู่พระเชตวันาราม

เมื่อท่านเป็นพระภิกษุแล้ว ก็ได้รับพระราชทานอภัยโทษต่อมาได้บำเพ็ญเพียรจนได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ท่านเป็นตัวอย่างของบุคคลประเภทมืดมาสว่างไป ซึ่งเป็นผู้ที่เคยมืดไปแล้วกลับตัวได้ และเรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า เชื่อครุฑที่สั่งให้หันไปต่าง ๆ ก็ทำให้หันไปผิด จนกว่าจะได้พบครุฑที่ถูกต้อง และแสดงว่าการศึกษามีความรู้ความสามารถอย่างเดี่ยวอาจกลายเป็นโจรไปก็ได้ และสามารถทำความชั่วร้ายเสียหายได้มากกว่าคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถ ต่อเมื่อได้ศึกษาให้เป็นคนโดยสมบูรณ์อีกส่วนหนึ่ง การศึกษาของตน จึงจะสมบูรณ์ดังเช่นองคฺลิมาลโจร เมื่อพบพระพุทฺธเจ้าจึงได้พบทางที่ถูกต้องของชีวิต

การศึกษาเพื่อให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องศึกษาธรรมตามหลักสิกขา ๓ ของพระพุทฺธเจ้าคือ

๑. สीलสิกขา ศีลสิกขา
๒. จิตตสิกขา ศีลสิกขา
๓. ปัญญาสิกขา ศีลสิกขา

ปฐมศึกษา

ความมีระเบียบ

ดอกไม้ที่จัดไว้ในพานและแจกันอย่างเป็นระเบียบงดงาม บนโต๊ะบูชาพระ เมื่อมองดูจะรู้สึกว่าเป็นระเบียบงดงามน่าดูน่าชม ในห้องที่อยู่อาศัย เมื่อวางสิ่งของต่าง ๆ ไว้ตามที่โดยเรียบร้อย ก็จะดูเรียบร้อยงดงาม ได้ประโยชน์ ดังคำว่า ของใช้ไว้เป็นที่ หายก็รู้ดูก็งามตามบ้านเรือนเมื่อจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ รักษาความสะอาดให้ทั่วถึง ตลอดทั้งบริเวณบ้านก็จะดูงดงาม น่าอยู่น่าอาศัย อาหารที่บริโภค ภาชนะสำหรับใช้ ตลอดจน เครื่องปรุงอาหารต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ที่หลับที่นอนตลอดถึง ที่หิ้งที่ถ้ายสิ่งที่ไม่สะอาด เมื่อจัดให้เรียบร้อยให้สะอาดและ ถูกต้องด้วยหลักสุขลักษณะอนามัย ก็จะน่าดูน่าชม ให้เกิดความสุข

แม้ภายนอกบ้านออกมา ถนนหนทางบ้านเรือนทั่วไป ตลอดถึงโรงเรียนและสถานที่ต่าง ๆ ที่ใช้ร่วมกัน เมื่อช่วยกัน รักษาความเรียบร้อยความสะอาด ไม่ทำให้สกปรกรกรุงรัง ก็จะ แลดูเรียบร้อยงดงาม และให้เกิดความสุขร่วมกันโดยทั่ว ๆ ไป

แม้สิ่งของของตนเองที่นอกจากนี้ เช่นหนังสือเรียน สมุดดินสอ ก็รักษาความสะอาดและทะนุถนอม เมื่อจะเขียน ก็เขียนเฉพาะเรื่องที่ควรเขียนลงไป ในสมุด และเขียนให้เรียบร้อย

ให้มีระเบียบและถูกต้อง หนังสือนั้นเขียนสำหรับอ่าน ก็ต้องเขียนให้อ่านออก และสำเนียงก้องเกิดวิธีใช้ตัวอักษรสะกดการันต์เพื่อเขียนให้ถูก หนังสือเมื่อเปิดอ่านก็ไม่เปิดพลิกโดยแรงและไม่เปิดเบะเกินไป จะเป็นเหตุให้ฉีกขาดเสียหาย บางทีหนังสือยับไปเสียก่อน เหล่านี้เป็นต้น

แม้กิจกรรมารยาทก็เช่นเดียวกัน การพูดจา การแสดงกิริยาทางกาย เมื่อใช้วาจาที่ถูกต้องเรียบร้อย จะยืนเดินนั่งนอนก็เรียบร้อย มีมารยาทดี รู้จักแสดงความเคารพในผู้ที่ควรเคารพ ไม่แสดงกิริยาชนิดไม่มีมารยาทหรือชนิดล่วงเกินต่อผู้หลักผู้ใหญ่และบุคคลทั่ว ๆ ไป ปฏิบัติตน ให้เป็นผู้มีสมบัติของผู้ดีคือสมบัติของคนดี คนที่มีกิจกรรมารยาทดีทั้งทางกายทั้งทางวาจาเช่นกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคนเรียบร้อย น่านิยมชมชอบ

นี้แหละคือความมีระเบียบ เพราะมีระเบียบเพราะจัดให้ถูกที่เหมาะสม ก็ย่อมเกิดความเรียบร้อยงดงาม

ความมีระเบียบของธรรมชาติ

ความมีระเบียบนี้ ย่อมมีอยู่แม้โดยธรรมชาติ ดังเช่นมีในต้นไม้และในร่างกายของสัตว์ดิรัจฉาน ในต้นไม้มีลำต้น กิ่ง ใบ ดอก มีรูปและสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่ตามที่ ร่างกายของสัตว์ดิรัจฉานเล่า มีรูปพรรณสัณฐาน มีขนสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่นนกต่างชนิด

แม้ร่างกายของคนเราเอง อวัยวะต่าง ๆ ก็ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่นส่วนศีรษะ ส่วนลำตัว ส่วนแขนขา อวัยวะภายในต่าง ๆ เช่นมันสมองประสาทต่าง ๆ หัวใจ ปอด เป็นต้น ก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีระเบียบทั่วถึงกัน ถ้าร่างกายประกอบกันไม่ถูกที่ เช่น หู ตา จมูก ปาก ของใครประกอบอยู่ผิดที่ ก็จะดูพิกลพิการพิลึกพิลั่นแปลกผู้แปลกคนไป และเมื่อหัวใจปอด เป็นต้น ไม่ปฏิบัติหน้าที่ไปอย่างมีระเบียบ ก็หมายความว่าเกิดเป็นโรคขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องรีบแก้ไขรักษา

แม้ธรรมชาติก็ยังมีความเป็นระเบียบเช่นนี้ ถึงส่วนที่ใหญ่กว่านี้ก็มีความเป็นระเบียบเช่นเดียวกัน เช่นการหมุนของโลกของดวงจันทร์ และของดาวพระเคราะห์ทั้งหลาย ที่หมุนไปรอบตัวเองและรอบดวงอาทิตย์ ก็หมุนไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย และมีเกณฑ์ที่แน่นอน ฉะนั้น กำหนดวันเดือนฤดูและปีจึงเป็นไปสม่ำเสมอแน่นอน อาจคำนวณเวลาได้โดยถูกต้อง ถ้าไม่มีระเบียบ เวลาต่าง ๆ ก็จะคลาดเคลื่อนไปหมด และจะเกิดอันตรายอย่างมหาดาล คิดดูง่าย ๆ เฉพาะโลกนี้เท่านั้น ผู้ที่เรียนภูมิศาสตร์ย่อมจะทราบได้ว่าบนพื้นผิวของโลกก็มีบริเวณที่เป็นน้ำมากกว่าพื้นดิน ถ้าโลกหมุนผิดท่าไปอย่างไร คือเอียงผิดระเบียบไป น้ำในมหาสมุทรก็จะบ่าพังลงมาท่วมโลกที่เป็นส่วนพื้นดิน ทำลายชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยอยู่บนพื้นดินให้หมดไปทั้งโลกก็น่าจะได้ หรือหมุนเข้าไปใกล้ดวงอาทิตย์

จนเกินไป ก็จะเกิดไฟไหม้โลกขึ้นได้ หรือมิฉะนั้น ถ้าหมุน
 เคว้งคว้างไปอย่างไม่มีระเบียบ ก็จะไปชนกับดาวดวงอื่น ๆ ที่
 เป็นโลกแต่ละโลก จนทำให้โลกแตกไปด้วยกัน แต่เหตุการณ์
 ดังกล่าวนี้อาจจะไม่เกิดขึ้น ในเมื่อโลกหมุนไปอย่างมีระเบียบ
 ด้วยอำนาจของแรงถ่วงหรือแรงดึงดูด ซึ่งรักษาความเป็นระเบียบ
 ที่เป็นดุลยภาพไว้ได้

ความมีระเบียบของกรรมดา

มิใช่แต่ในธรรมชาติเท่านั้น แม้ในกรรมดาก็มีความเป็น
 ระเบียบเหมือนกัน เป็นต้นว่าหลักของกรรมดังที่ได้แสดงแล้ว
 คือสัตว์โลกทั้งปวงทั้งมนุษย์และดิรัจฉาน ย่อมหมุนไปตามกรรม
 กรรมเป็นแรงถ่วงหรือแรงดึงดูด ให้สัตว์ทั้งหลายเป็นไปใน
 ระเบียบเดียวกัน คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อันนี้แหละเป็นหลัก
 ยุติธรรม หรือดุลยภาพของกรรมดา ทำให้เกิดระเบียบเป็นอัน
 เดียวกัน ถ้าไม่มีหลักกรรมดังกล่าว ก็จะไม่มีการดุลยภาพหรือ
 ยุติธรรมเป็นกรรมดา ก็จะเกิดสับสนวุ่นวาย ดังที่เรียกว่าเป็นไป
 ตามพระมโน (คือใจ) ของใครก็ได้ ที่เข้าใจว่าเป็นผู้บันดาลต่าง ๆ
 แต่ความสับสนวุ่นวายอย่างนั้นไม่มี ก็เพราะมีหลักกรรมทำให้
 เกิดดุลยภาพดังกล่าว เช่นเดียวกับมีหลักแรงความถ่วงหรือแรง
 ดึงดูด ทำให้เกิดดุลยภาพในการหมุนของโลกเป็นต้น ความ
 เป็นระเบียบของสิ่งต่าง ๆ จึงมีอยู่โดยทั่วไป

ความมีระเบียบเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอารยธรรม

คนเรามีสติปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน จึงรู้จักสร้างความเป็นระเบียบให้เกิดขึ้นแก่ตนและสังคม ยิ่งกว่าพื้นเพเดิม ฟังมองเทียบกับสัตว์ดิรัจฉาน สัตว์ดิรัจฉานตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนบัดนี้ ไม่มีปัญญาสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นแก่ตน การกิน การอยู่อาศัย และกิริยาอาการต่าง ๆ เป็นต้นเดิมเป็นอย่างไร บัดนี้ก็เป็นอย่างนั้น ทำอะไรได้เท่าที่ธรรมชาติอำนวยให้มาเท่านั้น ส่วนหมู่มนุษย์มีสติปัญญาปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้นโดยลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าอาหารก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นนุ่มนวลที่อยู่อาศัยเป็นต้น ก็จัดสร้างให้เพียงพอแก่ความต้องการ และให้วิจิตรสวยงาม ให้เป็นสุขสบาย และรวมกันเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศชาติ มีพระเจ้าแผ่นดิน มีรัฐบาล มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีอาชีพต่าง ๆ มีเครื่องทำนุบำรุงความสุขต่าง ๆ มีทหารตำรวจ ตลอดจนจนถึงมีศาสนาสำหรับเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เหล่านี้แหละรวมเรียกว่า วัฒนธรรม หมายถึงเพาะปลูกความสำเร็จให้เกิดขึ้น หรือเรียกว่า อารยธรรม หรือนาครธรรม หมายถึงรู้จักสร้างให้เป็นบ้านเป็นเมืองที่มีความเจริญ เพียบพร้อมด้วยสิ่งต่าง ๆ ตลอดถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

วัฒนธรรมและอารยธรรมนี้ หาไม่ได้หรือหาได้ยาก ในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน และในพวกคนป่าที่ยังประพฤติอยู่ตามเดิมอย่างสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมองหมู่มนุษย์ เทียบกับหมู่สัตว์

ดิรัจฉานหรือคนป่าแล้ว ย่อมจะเข้าใจความหมายของคำว่า วัฒนธรรมและอารยธรรมเพราะคนเรามีวัฒนธรรมและอารยธรรมอยู่ จึงเจริญก้าวหน้าไปไกล ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานมากมาย ดังที่เป็นไปอยู่ที่นี่

แต่วัฒนธรรมและอารยธรรมโดยมากมีอยู่เพียงผิวเผิน เหมือนอย่างเพียงผิวหนัง พันผิวหนังไปแล้วก็ไม่พบวัฒนธรรมหรืออารยธรรม หมายความว่า มีแต่ภายนอกเท่านั้น ส่วนภายในเต็มไปด้วยหายนธรรม (เหตุของความเสื่อม) หรืออนารยธรรม (ความเป็นป่าเถื่อนไม่เจริญ) ฉะนั้น คนเราโดยมากจึงมีภายนอกและภายในไม่ตรงกัน เช่นภายนอกรักษามารยาทอันดีต่อกัน แต่ภายในคิดไม่ดีต่อกัน เช่นคิดทำร้ายประหัตประหารกัน คือบางที่ภายในใจไม่มีวัฒนธรรมเลย ทั้งที่ภายนอกแสดงว่ามีวัฒนธรรมต่อกัน เป็นการตีหน้าซื้อแต่ใจคิดเรื่องเช่นนี้มีมานานแล้วจนถึงมีคำกล่าวมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ว่า สัตว์ ดิรัจฉานอ่านง่าย ส่วนมนุษย์อ่านยาก เพราะมีชั้นเชิงมากนัก เหมือนอย่างป่ารกชัฏ ไม่รู้ว่าสิ่งสาราสัตว์จะซ่อนอยู่ที่ไหนบ้าง แม้คำกลอนในโลกนิติก็มีว่า

พระสมุทรสุดลึกลั่น	คณนา
สายดิ่งหิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอ่าวจวดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง ฯ

ศีลและวินัย

พระพุทธรเจ้าทรงเสริมความมีระเบียบให้เข้าถึงจิตใจ
เริ่มด้วยศีลและวินัย ท่านผู้ที่ยังจิตมุนษย์ได้โดยถูกต้อง และวาง
 หลักการอบรมกายวาจาพร้อมทั้งจิตใจไว้อย่างบริบูรณ์ ก็คือ
 พระพุทธรเจ้า หลักแรกที่ทรงวางไว้ก็คือศีล คำว่า **ศีล** แปลตาม
 ศัพท์ว่า **ปกติ** หมายความว่า **ความเป็นปกติเรียบร้อย** อย่าง
หนึ่ง ความเคยชิน ลงรูปลงตัวติดอยู่ ประจำอยู่เป็นปกติ
อย่างหนึ่ง ความปกติเรียบร้อยนั้น หมายถึงความปกติ
 เรียบร้อยของความประพฤติ เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติ
 การที่ควรประพฤติ จะเว้นอะไรจะทำอะไร เมื่อกกล่าวโดยทั่วไป ก็
 สุดแต่ระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นระเบียบของตระกูล
 ระเบียบของโรงเรียน ระเบียบราชการ ระเบียบของทหาร ดัง
 ที่เรียกว่า วินัยข้าราชการ วินัยทหาร เป็นต้น เมื่อเป็นพุทธ-
 ศาสนิกก็ต้องถือวินัยของพระพุทธรเจ้า คือเว้นข้อที่พระพุทธรเจ้า
 ทรงบัญญัติห้ามไว้ ทำตามข้อที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติอนุญาต
 ไว้ ข้อที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้เหล่านี้แหละ เรียกว่า
 วินัยซึ่งเป็นคำสั่ง คู่กับพระธรรมซึ่งเป็นคำสอน พระธรรม
 และพระวินัยนี้รวมเป็นพระพุทธรศาสนา คือคำสั่งสอนของ
 พระพุทธรเจ้า

วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย

ในชั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา เป็นพระธรรมคือคำสอน ต่อมาเมื่อมีพุทธบริษัทขึ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวโดยเฉพาะภิกษุบริษัท เมื่อมีผู้เข้ามาบวช มีเชื้อชาติวรรณะตระกูลต่าง ๆ กัน มีศรัทธาต่าง ๆ กัน เพิ่มจำนวนมากขึ้น มีผู้ที่บวชมานานมากขึ้น โภภุสย์มากขึ้น ลาภดี ๆ มากขึ้น ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยคือคำสั่ง ให้เป็นเครื่องปกครองพระสาวก เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยบริสุทธิ์สะอาดเสมอกันในสงฆ์ อำนาจประโยชน์ คือวัตถุประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นนั้น

เพื่อให้เป็นสงฆ์คือเป็นหมู่กันด้วยดี

เพื่อให้สงฆ์มีผาสุก

เพื่อนิคคหะ (ข่ม) บุคคลที่ด้านดี

เพื่อให้ภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นผาสุก

เพื่อป้องกันมิให้มีความหมักหมมอยู่ในปัจจุบัน

เพื่อกำจัดความหมักหมมมิให้มีต่อไปภายหน้า

เพื่อให้บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสมีความเลื่อมใสขึ้น

เพื่อให้บุคคลผู้เลื่อมใสอยู่แล้วมีความเลื่อมใสยิ่งขึ้น

เพื่อให้พระลัทธิธรรมคือพระศาสนาดำรงอยู่

เพื่อช่วยให้มีวินัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์
เรียบร้อยขึ้นในสงฆ์

วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับบรรพชิต (ผู้บวช)
เรียก อนาคาริยวินัย (วินัยของผู้ไม่ครองเรือน) ได้แก่ศีลของ
ภิกษุสามเณรในบัดนี้ ส่วนศีลของคฤหัสถ์-สมรवास คือ ศีล ๕
ศีล ๘ เรียกอาคาริยวินัย (วินัยของผู้ครองเรือน) อันที่จริงศีล
มีจำนวนต่าง ๆ นั้น เรียกตามจำนวนสิกขาบท คือจำนวนข้อ
หรือมาตราในพระวินัยนั่นเอง ดังเช่นปฏิบัติตามวินัยบัญญัติ ๕
สิกขาบท คือ ๕ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๕ ๘ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๘
ลำพังตัวศีลไม่มีจำนวน เพราะมีลักษณะอย่างเดียว คือความ
เป็นปกติเรียบร้อยเท่านั้น

เหมือนอย่างกฎหมายมีมากข้อ แต่ก็เพื่อผลร่วมกัน
อย่างเดียวกันเท่านั้น คือความสงบสุขเรียบร้อยของประชาชน และ
เมื่อปฏิบัติเป็นปกติแล้วก็เป็นที่อยู่ตัว คือจดเว้นได้เป็นปกติ
ทีเดียว ผู้ที่ปฏิบัติได้เป็นปกติดังกล่าว ย่อมไม่รู้สึกอึดอัดลำบาก
เพราะทำได้จนอยู่ตัวหรือคงตัวแล้ว ทั้งไม่ต้องคำนึงว่ามีกี่ข้อ
แต่ก็อาจปฏิบัติได้โดยไม่ผิด เหมือนอย่างการปฏิบัติตาม
ระเบียบของโรงเรียน เมื่อปฏิบัติอยู่เป็นปกติก็ไม่ต้องคำนึงว่า
ระเบียบมีกี่ข้อ บางทีถูกถามก็ตอบไม่ได้ แต่เมื่อจะทำอะไรก็ไม่
ผิดระเบียบ หรือผิดเข้าก็รู้ได้ นี่สำหรับผู้ปฏิบัติจนอยู่ตัวแล้ว
เมื่อกกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ก็ต้องศึกษาให้รู้วินัยของตนให้ทั่วถึง

ความหมายของศีลและวินัยอย่างกว้าง

เรื่องศีล ๕ กับธรรมอีก ๕ ข้อได้แสดงแล้วพร้อมทั้ง อานิสงส์คือผลที่ดีของศีล ในที่นี้ต้องการจะกล่าวถึงวินัย และประสงค์จะแนะนำให้เข้าใจเรื่องศีล ให้กว้างออกไปอีกว่า หมายถึงความประพฤติเรียบร้อยในทุก ๆ ทาง ดังกล่าวมาข้างต้นทั้งหมด อันแสดงถึงความมีวัจนธรรมและอารยธรรม รวมเรียกว่าเป็นศีลทั้งหมด

อนึ่ง ควรเข้าใจคำว่าวินัยให้กว้างออกไปด้วย ว่าหมายถึง คำสั่งและระเบียบวินัยในทางต่าง ๆ ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมือง และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งามเหล่านี้ เมื่อตนอยู่ในหมู่ ที่มีวินัยอย่างใด ก็เคารพปฏิบัติในวินัยอย่างนั้น เช่นทุก ๆ คน ในฐานะที่อยู่ในตระกูล ก็ประพฤติในวินัยของตระกูล ในฐานะที่อยู่ในโรงเรียน ก็ปฏิบัติตามวินัยของโรงเรียน เมื่อรับราชการหรือทำงานอะไรก็ปฏิบัติตามวินัยของทางราชการหรือขององค์การนั้น ๆ ในฐานะเป็นพลเมือง ก็ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิก ก็ปฏิบัติตามวินัยของพระพุทธเจ้า วินัยนี้แลเป็นเส้นบรรทัดของศีล เป็นถนนของศีล ศีลมีวินัยเป็นเส้นบรรทัดหรือเป็นทางดำเนิน เหมือนดั่ง ยวดยานพาหนะวิ่งไปตามถนน จึงจะยังให้เกิดผลดีคือความงดงามดังกล่าวแล้ว

ปฐมศึกษาของคน

ศิลปะหรือวินัยนี้แหละเป็นปฐมศึกษา คือข้อที่พึงศึกษาเป็นขั้นแรก ศึกษาในเรื่องนี้เรียกว่าศึกษาศิล เมื่อมองดูอย่างกว้าง ๆ ทุก ๆ คนได้เริ่มศึกษามาตั้งแต่เกิด มารดาบิดาได้เริ่มสอนให้ศึกษา คือฝึกหัดให้รู้จักใช้อวัยวะร่างกาย ให้รู้จักใช้ภาษาพูด ให้รู้จักวินัยคือระเบียบมารยาทต่าง ๆ ต่อมาครูอาจารย์เป็นต้นก็ช่วยให้ศึกษาวินัยต่าง ๆ ควบคู่กันไปกับศิลปวิทยา จนถึงพระพุทธเจ้าทรงให้ศึกษาวินัยในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เมื่อกล่าวประมวลกันเข้าทั้งหมด ก็เพื่อให้มี

ศีลสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติดี
อาจารย์สมบัติ	ถึงพร้อมด้วยมารยาทดี
โคจรสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยที่เที่ยว คือไปในที่สมควรจะไป
อาชีพสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยอาชีพ คือหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ
ทิฏฐิสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยความเห็น คือมีความเห็นชอบตามคลองธรรม ทำให้ประพฤติชอบธรรม

นี้แลคือสมบัติผู้ดี หมายถึงสมบัติคนดี เป็นศีลสิกขานับเป็นปฐมศึกษา

คนดีมีสิริ

คนที่มีสมบัติผู้ดี หรือสมบัติคนดีประจำตัว เป็นคนสุขภาพไม่หยาบคายเพราะมีศีลมีวินัย ทำอะไรมีความเป็นระเบียบและสะอาดไม่สกปรก ย่อมเป็นผู้ที่มีสิริหรือศรี คือมีขวัญประจำตน ประดับอยู่กับตน เป็นเครื่องดึงดูดให้เกิดความดีและความสุขความเจริญ อันสิรินี้ใคร ๆ จะขอหรือจะลักไปหาได้ไม่ ดังเรื่องเล่าว่า

ในกรุงสาวตถิสสมัยพุทธกาล เศรษฐีใจบุญผู้หนึ่งชื่อ อนาคตภินทิกะ เคยตกยากแล้วกลับมั่งมีขึ้นอีก มีพราหมณ์ผู้รู้ลักษณะสิริคนหนึ่ง จึงคิดจะไปขโมยสิริของเศรษฐีนั้น ได้ไปยังเรือนของเศรษฐี พิจารณาดูว่าสิริอยู่ที่ไหน ก็ทราบว่ายู่ที่หงอนของไก่ขาวเหมือนอย่างสังข์ขุดในกรงทอง จึงกล่าวขอไก่ขาวนั้น ด้วยอ้างเรื่องลวงว่า ตนเป็นอาจารย์บอกมนต์แก่ศิษย์เป็นอันมาก แต่รำคาญไก่ที่มีอยู่ตัวหนึ่ง ซึ่งขันไม่เป็นเวลา แต่ว่าไก่ตัวนี้ได้ทราบว่าขันเป็นเวลา จึงมาขอ เศรษฐีก็ให้ ในขณะที่เศรษฐีกล่าวให้นั้น สิริก็ออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณีที่วางไว้เหนือคีระชะ พราหมณ์ขอแก้วมณี เมื่อเศรษฐีกล่าวให้ สิริก็ออกไปอยู่ที่ไม้อาร์กษ์ที่วางไว้เหนือคีระชะ พราหมณ์กล่าวขออีก เมื่อเศรษฐีออกปากให้ สิริก็ออกไปอยู่บนคีระชะของอัครภรรยาของเศรษฐี พราหมณ์ไม่อาจจะขอต่อไป จึงบอกความจริงแก่เศรษฐี และกล่าวว่า “ไม่อาจจะขโมยสิริของท่าน

ไปได้ ของของท่านจงเป็นของท่านเท่านั้น”

เรื่องนี้แสดงว่า ความดี และสิริซึ่งเกิดจากความดี ย่อมเป็นของจำเพาะตนของผู้ทำความดีทุก ๆ คนแล

สีล่ กิเรว กลุยาณั

ท่านว่าศีลนั้นเทียว เป็นความดี

มัธยมศึกษา

หลักสูตรใหญ่ของจิตตศึกษา

อบรมจิตให้มีระเบียบงดงามเป็นมัธยมศึกษา ความมีระเบียบอันหมายถึงมีศีล (คือความประพฤติปกติเรียบร้อยหรือประพฤติเรียบร้อยเป็นปกติ) เพราะรักษาวินัย (คือระเบียบสำหรับปฏิบัติให้เกิดเป็นศีลดังกล่าว) รวมถึงทั้งมีวัฒนธรรม อารยธรรมประมวลเป็นสมบัติผู้ดี คือสมบัติของคนดี ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ปฐมศึกษาจำต้องเกี่ยวเนื่องกับจิตใจเป็นส่วนสำคัญ ถ้าจิตใจไม่รักความมีระเบียบ และภาวะของจิตใจก็ยังไม่ระเบียบ อาการภายนอกก็ต้องยังไม่ระเบียบไปด้วย ยากที่จะปกปิดซ่อนเร้นได้ ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องการอบรมจิตใจต่อไป พุดง่าย ๆ คือรักษาจิตใจอย่างไรไม่ให้ยุ่งเหยิง แต่มีระเบียบ

เรียบร้อย ให้สงบ ให้ตั้งมั่น ในหน้าที่ซึ่งจะต้องปฏิบัติของตน อันนี้แหละเป็นหลักสูตรใหญ่ของจิตตสิกขา คีภาจิต อันเป็นมัธยมศึกษาซึ่งจะแสดงในกัณฑ์นี้ แต่เพื่อเข้าใจง่าย จะสมมติเป็นเรื่องครูสอนนักเรียน

ครูสอนวิธีอบรมใจ

ในห้องเรียนแห่งหนึ่ง ครูกำลังสอนนักเรียนอยู่ แต่สังเกตเห็นนักเรียนหลายคนขาดความตั้งใจฟัง เพราะมีอาการตามที่ครูสังเกตเห็นต่าง ๆ กัน บางคนกำลังนั่งเหม่อ บางคนนั่งหน้าบึ้ง บางคนนั่งโงกหงุบหงับ บางคนดูกระสับกระส่าย บางคนดูสงสัยไม่เข้าใจ ครูจึงเรียกนักเรียนเหล่านี้ออกมาหน้าชั้น ถามว่ามีจิตใจเป็นอย่างไรไปหรือ สังเกตดูว่าไม่ได้ตั้งใจฟังครูอธิบาย ขอให้บอกตามเป็นจริง ครูได้ให้คำแนะนำไปที่ละคน คำบอกเล่าของนักเรียน และคำกล่าวอบรมของครูมีดังต่อไปนี้

นักเรียนคนที่หนึ่งซึ่งนั่งเหม่อบอกเล่าว่า กำลังคิดเพลिनไปถึงละครโทรทัศน์ที่แสดงสนุกสนานเมื่อคืนนี้ และวันนี้ก็นัดจะไปดูภาพยนตร์เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว

ครูกล่าวอบรมว่า เวลานี้กำลังเรียนจะคิดอะไรเพลิดเพลินไปอย่างอื่นไม่ถูก ต้องปล่อยความคิดอื่น ๆ ให้หมด รวมใจมาตั้งใจเรียนเท่านั้นจึงจะถูก สิ่งสนุกสนานสวยงามต่าง ๆ ทุก ๆ คนก็ย่อมชอบใจ แต่ก็ต้องเลือกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสม

และให้รู้จักเวลา เช่น เล่นในเวลาสมควร เล่นพักผ่อนในเวลาสมควร พักผ่อนในเวลาสมควร เรียนในเวลาสมควรเรียน ทำการบ้านทบทวนวิชาในเวลาสมควรทำ ถ้าใช้เวลาดูโทรทัศน์หรือเล่นสนุกเพลิดเพลินอะไรเสียหมด ไม่ทำการบ้านทบทวนวิชาอะไรกัน ก็ทำให้การเรียนอ่อนลง ยิ่งในเวลาเรียนยังตั้งใจมาคิดเพลินไปเสียอีก ก็ยิ่งเป็นโทษอันตรายต่อการเรียน นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **กามฉันท** แปลว่า **ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา** สำหรับชั้นนี้หมายความว่าพึงใจปรารถนา หรือในเวลาที่ไม่ควรพึงใจปรารถนา นี่แหละเป็นอสุภะ คือไม่งาม เพราะในเวลาที่ไม่ควรตั้งใจเรียน แต่กลับมานั่งเหม่อ คิดถึงละครโทรทัศน์เพลินไปอย่างนี้ ก็ไม่งาม เหมือนอย่างเมื่อมาโรงเรียนก็ควรแต่งเครื่องแต่งกายนักเรียน แต่กลับแต่งอย่างอื่นมา เป็นการไม่งาม เพราะไม่ถูกต้อง แม้ในเวลาที่ไม่ควรจะมีความเพลิดเพลินพักผ่อน กลับไปคิดจดจ่ออยู่กับตำรับตำราปวดศีรษะ ก็ไม่งามเหมือนกัน ฉะนั้น ให้รู้จักควรไม่ควร ให้รู้จักเวลา อย่างในเวลาเรียนเช่นนี้ อย่าไปคิดอะไรอย่างอื่นเพลินไป จงขมใจ ทำความตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาแต่อย่างเดียว

นักเรียนคนที่สองบอกแล้วว่า กำลังโกรธเพราะผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว

ครูกล่าวอบรมว่า ไม่ได้ไปเที่ยวไม่เห็นจะเสียหายอะไร ไปเที่ยวเสียอีกอาจจะต้องเสียหาย ผู้ปกครองจึงไม่อนุญาต

ผู้ปกครองท่านมีหน้าที่ปกครองดูแล ท่านต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ส่วนนักเรียนมีหน้าที่ควรจะต้องเชื่อฟัง ไม่เช่นนั้นก็ไปเป็นผู้ปกครองเสียเอง แต่เป็นยังไม่ได้ เพราะยังต้องพึ่งท่านอยู่ ท่านต้องเลี้ยงดูส่งเสีย และข้อสำคัญต้องปกครองในตนเองให้ได้ อย่าเอาแต่โกรธ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **โกธะ โทสะ บ้าง พยาบาท** บ้าง อยู่ด้วยกันมากก็ต้องกระทบกระทั่งกันบ้าง ผิดใจกันบ้าง เมื่อเขาไม่ทำตามใจเรา เราก็โกรธ ทำไม่ไม่คิดว่า เพราะเราไม่ทำตามใจเขาต่างหาก จะให้เขาเอาใจเราข้างเดียว อย่างนี้ไม่ยุติธรรม ควรหาทางกลางเพื่อปรองดองกัน คือเขาหย่อนใจมาให้เราบ้าง เราก็อ่อนใจไปให้เขาบ้าง ทุกฝ่ายไม่เอาแต่ใจของตนข้างเดียว ก็จะไม่โกรธกัน และควรคิดตั้งปรารณาติดต่อกันด้วยเมตตาจิต นี่แหละเป็นวิธีผูกมิตรหรือผูกไมตรีจิต ทำให้เกิดมิตรภาพระหว่างกัน ทำให้เกิดความรักความเคารพ นับถือกัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้แม่เมตตาต่อกัน เป็นเครื่องป้องกันความโกรธหรือความพยาบาทเคียดแค้น เฉพาะนักเรียนผู้ซึ่งโกรธผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว ก็เพราะท่านไม่ตามใจ ทำไม่เราจึงไม่ตามใจท่านบ้างเล่า อย่างนี้แหละเรียกว่าคิดเอาแต่ใจตนเองข้างเดียว จึงไม่ยุติธรรม โกรธท่านไม่ถูก ท่านมีเหตุผลของท่าน ซึ่งเราควรจะเคารพเชื่อฟัง จงคิดให้เห็นเหตุผล ให้เห็นความรักความเมตตาของท่าน ให้รู้สึกว่าคุณที่แท้ท่านรักเมตตาเราต่างหาก จงคิดระงับโกรธเสียอย่างนี้ มา

ตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาดีกว่า

นักเรียนคนที่สามซึ่งนั่งโงกหงุบหงับ บอกเล่าว่าเมื่อคืนดูโทรทัศน์จนดึก

ครูกล่าวอบรมว่า นี่เอาเวลาที่ควรจะพักผ่อนไปเพลิดเพลินเสียนั่นเอง และคงจะใช้เวลาที่ควรทำการบ้าน ทบทวนวิชาไปดูละครเสียอีกเป็นแน่ ร่างกายจำต้องหลับนอนพักผ่อนให้เพียงพอ จึงจะมีสุขภาพอนามัย ให้รู้จักใช้เวลาให้ถูกต้อง ดังที่ได้สอนคนที่หนึ่งแล้ว **ความโงกวง** พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **ถีนะ** เป็นอาการซึมเซาของร่างกาย บางที่ร่างกายไม่เป็นอะไรนัก แต่จิตใจเคลิบเคลิ้มซึมเซาท้อแท้เกียจคร้าน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **มิทธะ** เรียกรวมกันว่า **ถีนมิทธะ** แปลว่า **ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มทำให้ซึมทึบโง** อย่าปล่อยให้ซึมเซาจนเคยตัว ต้องหัดให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่า ว่องไวอยู่เสมอ

พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีแก้ง่วงแก่พระโมคคัลลานะสรุปว่า ให้คิดถึงเรื่องที่จะทำให้หายง่วง ให้ตรึกตรอง ถึงสิ่งที่ได้ฟังได้เรียนมาให้อ่านท่องทบทวน ให้อ่อนหูทั้งสอง ลูบตัวด้วยฝ่ามือ ให้ลุกขึ้นยืน ลูบตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศ ทั้งหลาย แหงนดูดาว ให้คิดทำใจให้สว่าง กำหนดให้ปรากฏเหมือนอย่างกลางวันในจิตใจ ให้เดินกลับไปกลับมาสำรวมใจ ในที่สุดก็ให้นอนพักผ่อน และถ้าเกิดท้อแท้เกียจคร้านก็อย่ายอม ต้องปลุก

ใจให้เข้มแข็งซะมักเขม้น เราทุกคนสามารถแก้ไขตนเองของตนเองได้ เมื่อแก๊งกวงเคลิบเคลิ้มได้แล้ว จึงจะมีกำลัง ตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาได้ ไม่เช่นนั้นก็จะซิมเซาที่มโง่ไม่รู้เรื่องอะไร

นักเรียนคนที่สี่นั่งกระสับกระส่าย บอกเล่าว่า มีเรื่องกลุ่มใจเพราะเรื่องทางบ้าน ได้ไปเที่ยวเขาดินวนาเพื่อเปลี่ยนอารมณ์ เที่ยวดูสัตว์ต่าง ๆ ก็ตื่นเต้นดีใจ แต่ครั้นนึกถึงเรื่องที่ขัดข้องก็กลุ่มใจ

ครูกล่าวอบรมว่า ครูควรจะรู้ต้นเหตุที่บ้าน และบางทีจำจะต้องปรึกษากับผู้ปกครอง เพื่อแก้หรือป้องกันมิให้มีเหตุเช่นนั้น เหตุที่บ้านที่ทำให้เด็กกลุ่มใจนั้นมีมาก บางทีมิใช่เป็นความผิดหรือบกพร่องของเด็ก และเด็กก็โตขึ้นทุกวัน รู้จักคิดขึ้นทุกวันเหมือนกัน เห็นพฤติกรรมอะไรบางอย่างที่สับสนวุ่นวายเข้าก็กลุ่มใจ แต่บางทีก็เป็นเพราะเด็กเองคิดระแวงมากเกินไป เช่นระแวงไปว่าตนถูกดูหมิ่นว่าต่ำต้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือน้อยหน้าใคร หรือบางทีก็ตรงกันข้าม ำเรงใจมากที่เรียกว่าหลง ทำให้คิดฟุ้งซ่าน อย่างที่เรียกว่าสร้างวิมานในอากาศ นั่งยิ้มอยู่คนเดียวก็มี ถ้าตรงกันข้ามก็นั่งหน้าเศร้า หรือนั่งร้องไห้ อยู่คนเดียว

สามเณรตีพระเถระ

มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า สามเณรหนุ่มหลานของพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีความน้อยใจในพระเถระ เพราะไม่รับผ้าสาฎกที่นำไปถวายด้วยความตั้งใจอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังยืนพัดทำนออยู่ด้วยพัดใบตาล ก็คิดว่าจะลาสิกขาและคิดต่อไปว่าจะลาสิกขาไปทำอะไร จึงคิดว่าจะขายผ้าสาฎกที่พระเถระไม่รับนั้น ซื้อมะแพะสักตัวหนึ่ง และขายลูกของแม่แพะ รวบรวมทรัพย์ไว้ให้มากพอแล้วก็จักมีภริยา ภริยาก็จะคลอดบุตรชายคนหนึ่ง ตนก็จักนำภริยาและบุตรนั่งเกวียนมาเพื่อไหว้หลวงลุง ครั้นมาในระหว่างทาง ก็จจะร้องบอกให้ภริยาส่งบุตรน้อยมาให้ตนอุ้ม ภริยาก็ไม่ยอมส่งให้ อุ้มไปเองแต่มีกำลังไม่พอ บุตรน้อยก็ตกลงไป ถูกล้อเกวียนทับ ตนจึงเกิดความโกรธ ตีหลังภริยาด้วยด้ามปฏัก สามเณรหนุ่มกำลังยืนพัดพระเถระ คิดปรุงเป็นเรื่องไปถึงตอนตีภริยา ก็ตีศีรษะพระเถระด้วยพัดใบตาล ต่อมาความทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงตรัสเรียกไปอบรมและตรัสเป็นพระคาถา แปลความว่า **“จิตเป็นธรรมชาติไปไกลไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ อาศัยอยู่ในถ้ำกาย ผู้ที่สำรวมรักษาได้ จะพ้นจากเครื่องผูกของมาร”**

เรื่อง que คิดไปคล้ายกับเป็นจริง เช่นนี้ โดยมากไม่มีเหตุผลหรือบางที่มีอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อยนี้แหละพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **อุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน คุกๆจะ รำคาญใจ** อย่าปล่อยให้

เกาะกุมใจอยู่ได้ จะทำให้เป็นคนใจลอย หรือทำให้คับใจไม่มีสุข ต้องพยายามสงบใจให้ได้ด้วยวิธีนับสิบ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือใช้วิธีเปลี่ยนอารมณ์อย่างอื่น ๆ นั่นก็คืออยู่เหมือนกัน แต่ต้องรู้จักเลือกเปลี่ยนให้ดี บางทีเปลี่ยนไปหาอารมณ์ที่เร็วกว่า เช่นไปเที่ยวตีมสฺรา เล่นการพนัน ซึ่งเป็นอบายมุขต่ำลงไปอีก มาโรงเรียนนี้ก็เปลี่ยนอารมณ์เหมือนกัน ไปเปลี่ยนอารมณ์ที่เขา ดินวนาได้ ก็มาเปลี่ยนอารมณ์ที่โรงเรียนได้ คือมาตั้งใจฟังครู อธิบายวิชานี้แหละ พักความคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ ไว้เสีย มีเรื่องอะไรครูจะหารือกับผู้ปกครองแก้ไขต่อไป

นักเรียนคนที่ห้า ซึ่งนั่งสงสัยไม่เข้าใจ บอกเล่าว่าคิดสงสัยในวิชาที่เรียนและคิดสงสัยไปว่าเรียนจบหรือไม่ จึงทำให้ ลังเลใจ

หัวใจนักปราชญ์

ครูกล่าวอบรมว่า อย่าปล่อยความสงสัยไว้ ต้องคิด ทบทวนได้ถาม เป็นนักศึกษาต้องมี ส. จ. ป. ลี. สุ. (สฺตะ) คือ ฟัง จี. (จินฺดา) คือ คิด ปุ. (ปุจฺฉา) คือถาม ลี. (ลีขิต) คือเขียน ต้องเรียนให้เข้าใจตั้งแต่ต้นเพราะมาเรียนสม่าเสมอ ทำความเข้าใจเพิ่มเติมติดต่อกันตามที่เรียนถึง หรือเตรียมให้ เข้าใจล่วงหน้าไปจากที่สอนก็ยิ่งดี อันที่จริงมีความสงสัย ยัง แสดงว่ามีความรู้ในเรื่องนั้นอยู่บ้าง จึงรู้จักสงสัย ถ้าไม่มีความ

รู้อยู่เลยในเรื่องใด ก็จะไม่รู้จักสงสัยในเรื่องนั้น ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ไหว ต้องตั้งต้นเรียนกันใหม่เหมือนอย่างสอบไล่ตก ฉะนั้น ต้องคอยเร่งกวาดวิชาที่เรียน สงสัยไม่เข้าใจที่ไหนก็ต้องคิดทบทวน ใต้อตามให้เข้าใจหายสงสัย ไม่พอกความไม่เข้าใจไว้อย่างดินพอกหางหมู หน้าที่ของนักเรียนก็คือตั้งใจเรียนให้ดี ตั้งใจประพฤติให้ดีทุก ๆ วัน อย่าไปทำสิ่งเลวร้ายไม่แน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **วิจิกิจฉา** แปลว่า **ความลังเลใจไม่แน่นอน** เกิดจากความสงสัยต่าง ๆ ตรัสสอนให้แก้ด้วยความรู้ คือเมื่อสงสัยในเรื่องใด ก็ต้องสืบสาวหาความรู้ในเรื่องนั้นจนถึงต้นเหตุ เรียกว่า **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า **ใส่ใจคิดสาวหาจนถึงต้นเหตุ** โดยความก็คือ ทำให้ไว้ในใจโดยแยบคาย ข้อสำคัญให้รู้จริง ไม่ใช่หลงว่ารู้ ดังคนที่เข้าใจผิดหรือถูกล่อลวงต่าง ๆ มีความสงสัยเสียยิ่งดีกว่าหลงว่ารู้แล้ว เพราะยังมีทางระมัดระวังตัวและค้นคว้าหาความรู้จริงต่อไป ครูจะชี้แจงข้อสงสัยในวิชาต่าง ๆ ให้ และจะติดต่อให้ผู้ปกครองทางบ้านช่วยอีกทางหนึ่ง และจะหารือกับผู้ปกครอง เพื่อทำให้เด็กของตนมีความมั่นใจในการเรียน ไม่สงสัยรวนเรว่าจะไปไม่ตลอด ซึ่งทำให้ใจห่อแต่ว่าเฉพาะในบัดนี้ อย่าไปสงสัยลังเลอะไรอย่างอื่น ให้ตั้งใจฟังครูอธิบาย ให้เข้าใจในวิชาเฉพาะหน้าในบัดนี้ก่อน สงสัยอะไรก็ให้รีบถามทันที

ครูกล่าวสรุปว่า เท่าที่ครูอบรมมานี้ ก็เพื่อให้นักเรียน

ทำความเข้าใจจากอันตรายของความตั้งใจ เพื่อให้รวมใจตั้งใจ ฟังครูอธิบาย และขอชี้แจงว่าความตั้งใจนี้ต้องใช้ในกิจที่ทำทุกอย่าง ในเวลาอ่านหรือเขียนหนังสือ ก็ต้องมีความตั้งใจอ่านตั้งใจเขียน จะทำการงานอะไรก็ต้องมีความตั้งใจทำ นี่แหละที่พระพุทธเจ้า ตรัสเรียกว่า **สมาธิ** แปลว่า **ความตั้งใจมั่น** หรือเรียกว่า **สมถะ** **ความสงบใจ** หมายถึงตั้งใจไว้ให้มั่นในเรื่องที่ทำทุกอย่าง ด้วย ความสงบใจจากความคิดยุ่งยากสับสนต่าง ๆ ดังที่ครูได้ชี้แจง มาแล้ว ซึ่งล้วนเป็นอันตรายหรือเป็นโทษของความตั้งใจหรือความ สงบใจทั้งนั้น เครื่องทำให้ยุ่งยากใจเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัส เรียกว่า **นิวรณ์** แปลว่า **เครื่องกั้นจิตใจ** คือกั้นไว้ไม่ให้ตั้งมั่น ปล่อยให้สงบ ปล่อยให้บรรลุคุณความดี นิวรณ์เหล่านี้ ขอกล่าวสรุป เพื่อจำง่าย พร้อมทั้งศัพท์ที่เป็นชื่อเรียก คือ

นิวรณ์ ๕

๑. **กามฉันท** ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา ต้องแก้ ด้วยคิดเปลี่ยนให้เห็นว่า ไม่งาม ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา เพราะ เป็นอันตรายแก่ความตั้งใจเล่าเรียนให้สำเร็จ เป็นต้น

๒. **พยาบาท** ความโกรธแค้นขัดเคือง แก้ด้วยคิด ชะโลมใจด้วยเมตตา ไม่ตรีจิต

๓. **ถีนมิทธะ** ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม แก้ด้วยคิด ทำให้ตาสว่าง ทำใจให้สว่าง ให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้

กระเป๋าว่องไวอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ทิ่มทิ่ม

๔. **อุทฺธจฺจกุกฺกฺจ** ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แก้ด้วยวิธีทำให้ใจสงบ ใช้การนับสิบ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออกเป็น การเปลี่ยนอารมณ์ที่ทำให้ใจสงบ

๕. **วิจิกจฺฉา** ความลังเลใจไม่แน่นอน ต้องแก้ด้วยศึกษาให้รู้ในเรื่องที่สงสัย ไม่พอกความสงสัยเอาไว้ ทำความมั่นใจให้แก่ตัวเอง

สมาธิต้องใช้ในการทุกอย่าง

วิธีอบรมใจแบบนี้ ครูสอนตามหลักของพระพุทธเจ้า ครูก็ได้แต่นำมาสอนเท่านั้น นักเรียนทุกคนต้องรับไปใช้ด้วยตนเอง ถ้านักเรียนไม่รับไปใช้เองแล้ว ครูก็ไม่สามารถจะบังคับให้นักเรียนตั้งใจของนักเรียนได้ ต้องตั้งใจของตนเอง ต้องรวมใจของตนเอง บางคนมักเข้าใจว่า สมาธิของพระพุทธเจ้าใช้ได้เฉพาะผู้ใหญ่ที่ไม่ทำงานอะไร นั่งหลับตาภาวนาอยู่เท่านั้น แต่ที่จริงเข้าใจผิด เพราะสมาธิคือความตั้งใจ ต้องใช้ในการทำอะไรทุก ๆ อย่าง แต่จะต้องมีการฝึกหัด เหมือนอย่างการลับมีดที่หินลับมีด ไม่ใช่หมายความว่า เมื่อลับมีดแล้วก็วางมีดทิ้งไว้บนหินลับมีดเท่านั้นลับเพื่อให้มีดคมแล้วจะได้ใช้มีดทำประโยชน์ต่าง ๆ การหัดทำสมาธิคือหัดทำความตั้งใจก็เหมือนกัน ก็เพื่อจะใช้จิตใจที่รวมเข้ามาจนมีพลังดีแล้ว ไปใช้ในการทำอะไรต่าง ๆ

จิตใจของเรานี้ก็เหมือนอย่างดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่และไม่มีเครื่องรวมแสง ก็จะไม่ปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่าไป ถ้านำเครื่องหุ้มห่อออกเสียและมีเครื่องรวมแสง แสงสว่างก็จะมากและพุ่งไปทางเดียวกัน อันเทียบกันได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่าง ๆ มารบกวน ดังที่กล่าวแล้วคือไม่เพลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โง่งว้างซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ก่ดก่ลุ่ม ไม่ลั้งเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจก็จะมุ่งไปทางเดียว นี่แหละคือสมาธิความตั้งใจ พร้อมทั้งจะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟังจะอ่านจะเขียนเล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ทั้งนั้น แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีก็แล้วกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจิตตานุภาพคืออำนาจจิต และทรงแสดงวิชาทางจิตไว้เป็นอันมาก ในบัดนี้ก็มีผู้สนใจมากขึ้น ได้มีนายแพทย์หลายคนศึกษาวิชาสะกดจิตตามตำราต่างประเทศเพื่อบำบัดโรค และมาทดลองผลสมกับวิธีทำสมาธิจนปรากฏอำนาจพิเศษของจิตบางอย่าง เช่นผูกตาและปิดหน้าส่วนที่สงสัยว่าจะใช้แทนประสาทตาได้แล้วให้อ่านหนังสือตามที่ผู้มาส่งให้อ่าน ก็ปรากฏว่าอ่านได้เป็นเครื่องสนับสนุนว่า อำนาจจิตที่นอกเหนือไปจากมันสมองนั้นมีจริง

สรุป

ในที่สุดครูได้กล่าวว่า เครื่องแวดล้อมของนักเรียนต่าง ๆ นั้นสำคัญมาก คำทางศาสนาเรียกว่าอารมณ์ ทางบ้านและทางโรงเรียนจะต้องร่วมมือกันจัดให้นักเรียนได้รับเครื่องแวดล้อมที่ดี ที่ถูกต้องเหมาะสม และต้องร่วมกันอบรมดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อมีอะไรผิดสังเกตต้องสอบสวนสอบถาม กับให้คำแนะนำ ในทางที่ถูก ไม่ใช่บังคับกันเรื่อยไป ต้องยกบ้าง ช่มบ้าง ปล่อยโยนบ้าง ปล่อยบ้าง ตามแต่จะควรทำอะไรให้พอเหมาะสมพอดี

เรื่องที่แต่งเล่ามานี้ ที่จริงเป็นเรื่องของทุก ๆ คน และเมื่อแต่ละคนเป็นทั้งนักเรียนเป็นทั้งครูด้วยตนเอง จึงจะแก้ไขภาวะแห่งใจของตนเองได้ดี

จิตตสุส ทมโถ สารุ

การฝึกจิตเป็นความดี

อุตมศึกษา

ศึกษาทุกอย่างเพื่อให้เกิดปัญญา

การศึกษาทุกอย่างเพื่อให้ขึ้นถึงขั้นสูงสุด คือ **ปัญญา** ปัญญาสิกขาได้แก่ศึกษาปัญญา จึงเป็นอุตมศึกษาของคน ที่จะแสดงในภัณฑ์นี้ ข้อที่ควรทราบก่อนคือ ปัญญาได้แก่อะไร ? ศึกษาปัญญานั้นศึกษาอย่างไร ?

ปัญญา คือความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลาย คำว่า ปัญญา ซึ่งเป็นภาษามคธ กับคำว่าปรัชญา ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต เป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้ เหมือนอย่างแสงปัญญา เพียงแต่จะคิดเลขสักข้อหนึ่ง จะใช้แสงอะไรส่องให้เห็นได้ นอกจากใช้ปัญญาคิด

ศึกษาปัญญา

ศึกษาปัญญา อันหมายถึงศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญานั้น คือ ศึกษาด้วยการเรียน ๑ การคิด ๑ การทำ ๑

การเรียน ดังที่เรียกว่า **โสตศึกษา** ศึกษาด้วยการฟังทางหู ดังที่ฟังครูอธิบายหรือฟังเทศน์นี้ **ทัศนศึกษา** ศึกษาด้วยการดูทางตา เช่นดูหรือเที่ยวดูสิ่งต่าง ๆ โดยมากศึกษาด้วยทาง

ทั้งสองนี้ แต่ก็อาจศึกษาได้ทางอื่นอีก คือ **ฆายนศึกษา** ศึกษาด้วยการสูดกลิ่นทางจมูก **สายนศึกษา** ศึกษาด้วยการลิ้มรสทางลิ้น **มุสนศึกษา** ศึกษาด้วยการถูกต้องทางกาย รวมความว่าศึกษาด้วยอวัยวะประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่การเรียนอาศัยทางหูทางตามากกว่าทางอื่น เพราะบุคคลมีภาษาสำหรับพูดถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน มีตัวหนังสือสำหรับเขียนอ่านแทนภาษา จึงอาจฟังหรืออ่านให้เกิดความรู้ขึ้นได้ ปัญญาที่เกิดจากความรู้ดังกล่าวเรียก **สุตามยปัญญา** แปลว่า **ปัญญาที่เกิดจากการฟัง** คือยกโสตศึกษาขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะส่วนใหญ่เรียนด้วยการฟัง ถึงจะดูหนังสือนั้น ๆ ก็ใช้แทนภาษาที่พูดกันนั่นเอง จึงอาจนับเข้าในโสตศึกษาได้

การคิด คือคนเรามีจิตใจ และมีมันสมองซึ่งเป็นเครื่องมือของจิตใจ สำหรับคิดอ่านต่าง ๆ จึงอาจใช้คิดให้เกิดปัญญาได้ ดังที่มีนักคิดพบความจริงต่าง ๆ และตั้งเป็นศาสตร์ต่าง ๆ มาโดยลำดับ ปัญญาที่เกิดจากการคิดนี้ เรียก **จินตามยปัญญา** แปลว่า **ปัญญาเกิดจากการคิด**

การทำ คือทำให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น เรียกว่า **ภาวนา** แปลว่า **การทำให้มีให้เป็น** เช่นเมื่อเรียนการค้าเรียนการทำนาทำสวนมาแล้ว ก็ทำการค้าทำนาทำสวนขึ้น เมื่อทำขึ้นเอง ดังนี้ก็ได้ความรู้เกิดจากการที่ลงมือปฏิบัติตนเองโดยลำดับ เรียกว่า **ภาวนามยปัญญา** แปลว่า **ปัญญาเกิดจากภาวนา** คือการทำ

ทำให้มีให้เพิ่มขึ้น

สรุปวิธีศึกษาให้เกิดปัญญาเป็น ๓ คือ **สุตะ** การฟัง หรือการเรียน ๑ **จินตา** การคิด ๑ **ภาวนา** การลงมือทำ ๑ เรียกสั้นว่า **สุ. จิ. ภา.**

ปัญญาต้องเป็นความรู้ทั่วถึงความจริง

ได้กล่าวแล้วว่า ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริง ฉะนั้น ถ้ายังรู้ไม่ทั่วถึงในสิ่งใด ก็ชื่อกว่ายังไม่มีปัญญาสมบูรณ์ในสิ่งนั้น ดังที่มีเล่าถึงเด็กผู้เกิดในสกุลที่มั่งคั่ง ๓ คน ซึ่งไม่เคยเห็นการทำนา กล่าวสนทนากันเรื่องที่เกิดของข้าว คนที่ ๑ กล่าวว่า ข้าวเกิดในยุ้ง เพราะเคยเห็นแต่คนโกยข้าวออกจากยุ้ง คนที่ ๒ กล่าวว่า ข้าวเกิดในหม้อข้าว เพราะเคยเห็นแต่คนคดข้าวออกจากหม้อ คนที่ ๓ กล่าวว่า ข้าวเกิดในซามข้าว เพราะเคยเห็นแต่ในซามที่เขาคดมาตั้งเทียบไว้เสร็จ อีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่าคนตาบอดคลำช้าง คือมีคนตาบอด ๖ คนพากันไปดูช้าง แต่เมื่อไม่เห็นจึงใช้มือลูบคลำดู คนที่ ๑ เข้าไปคลำถูกที่สี่ข้างช้าง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนกำแพง คนที่ ๒ เข้าไปคลำถูกที่งา ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงือก คนที่ ๓ เข้าไปคลำถูกที่หาง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงู คนที่ ๔ เข้าไปคลำที่ขา ร้องบอกว่า รูปร่างเหมือนต้นไม้ คนที่ ๕ เข้าไปคลำถูกที่ใบหู ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนพัด คนที่ ๖ เข้าไปคลำถูกที่หาง

ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนเชือก

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นตัวอย่างของความรู้ที่ไม่ทั่วถึง รู้เพียงแต่ตอนใดตอนหนึ่ง จึงให้เข้าใจผิด คำโบราณก็มีว่า ฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด ต่อเมื่อรู้ทั่วถึงจึงจะเข้าใจถูก ดังเช่นเมื่อมองเห็นช้างทั้งตัวจึงจะรู้ว่าช้างมีรูปร่างเช่นไร ข้อที่ว่า รู้ทั่วถึงความจริงนั้น ยังเป็นคำพูดรวม ๆ อาจจะอธิบายออกไปได้อีกว่า คือรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุและผล พูดสั้นว่ารู้เหตุผลนั่นเอง เช่นในเรื่องการเรียน ก็มีความรู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้การเรียนไม่ได้ผล อะไรเป็นเหตุให้การเรียนได้ผล และไม่ได้ผลหรือได้ผลอย่างไร

โดยปกติ คนเราย่อมปลุกปัญญาได้ เท่าที่มีโอกาสได้เรียนหรือได้ฟังได้เห็น เท่าที่สามารถคิดค้นและเท่าที่ได้ลงมือกระทำ เหมือนอย่างเรื่องเด็ก ๓ คนนั้น รู้เรื่องที่เกิดของข้าวเท่าที่ได้เห็นมาเพียงเท่านั้น และเท่าที่คิดได้ในวัยเด็กเพียงเท่านั้น ถึงทุก ๆ คนที่มีปัญญากันอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ก็เช่นเดียวกัน คงมีความรู้เท่าที่ได้ฟังได้เห็นมาเป็นต้นดั่งกล่าว ฉะนั้นจึงมีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากมาย เพียงแต่สิ่งที่คนไม่อาจเห็นได้ด้วยตา ไม่อาจได้ยินได้ด้วยหู โดยปกติก็มีอยู่เป็นอันมาก ไม่ต้องกล่าวถึงสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างอื่น เรื่องของความรู้จึงเป็นสิ่งที่เรียนกันไม่จบ ต้องจัดเป็นหลักสูตรไว้สำหรับเรียนในโรงเรียนเท่าที่ควร จะเรียน เพื่อเป็นหลักวิชาสำหรับออกไปประกอบภารงาน

เพื่อครองชีวิต และเพื่อฝึกให้เกิดความฉลาดสามารถเป็นต้น

ลับปัญญา

หลักสูตรที่เรียนในโรงเรียนดังกล่าวนั้น ข้อที่ว่าฝึกหัดให้เกิดความฉลาดสามารถนั้น พูดสั้นๆ เพื่อลับปัญญา เหมือนอย่างลับมีดให้คม เพื่อจะได้ใช้ในการครองชีวิตต่อไป เพราะมีความรู้หลายอย่างที่ไม่ได้นำไปใช้ในการครองชีวิตโดยตรง เช่น วิชาคำนวณเป็นต้น เรียนไปมิใช่เพื่อว่าจะทำอะไรจะต้องตั้งโจทย์เลขคิดคำนวณไปเสียทุก ๆ อย่าง ทั้งนี้เว้นไว้แต่กิจการที่ต้องใช้หลักวิชาตามที่เรียนมาโดยตรง แต่การที่เรียนวิชาต่าง ๆ หลายอย่าง ก็เพื่อฝึกปัญญาหรือฝึกสมองให้เกิดความรู้กว้างขวาง ให้รู้จักใช้ความคิดอ่าน ให้รู้จักเหตุผล ให้มีความสามารถ ให้มีความเฉลียวฉลาด อันสมองหรือปัญญา ก็คล้าย ๆ กับร่างกาย ถ้าไม่มีการบริหารร่างกาย ไม่ใช้ร่างกายให้เคลื่อนไหวตามสมควร ร่างกายก็จะอ่อนแอและติดขัด สมองหรือปัญญาของคนก็เหมือนกัน ถ้าไม่บริหารด้วยการให้การศึกษายู่เสมอด้วยวิธีดังกล่าวก็จะโง่ที่บลงไป ไม่ฉลาดเฉลียว คิดอะไรไม่ค่อยออก รู้อะไรไม่ทันท่วงที การฝึกฝนสมองหรือปัญญาเพื่อให้เกิดความเฉลียวฉลาด จึงเป็นกิจที่ควรทำอยู่เสมอ

ปัญญาช่วยตน

ปัญญาที่จะต้องนำไปใช้สำหรับชีวิตโดยตรงนั้น คือ ปัญญาที่สามารถใช้ช่วยตนได้ ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงแก่ชีวิต คือสามารถใช้ปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทำความสวัสดิ์ให้เกิดขึ้นแก่ตนและผู้อื่น ในเวลาเช่นนี้ ถ้าไม่สามารถช่วยตนได้ ถึงจะได้รำเรียนมามาก ก็เข้าลักษณะแห่งคำว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ดังมีเรื่องเล่าเปรียบเทียบกับ มีนักเรียนนอกผู้หนึ่งเรียนสำเร็จจากต่างประเทศ กลับเข้ามาทำงานในที่แห่งหนึ่งซึ่งต้องข้ามแม่น้ำไปกลับทุกวัน และโดยปกติก็นั่งเรือจ้างของคนแจวเรือจ้างแก่คนหนึ่งเป็นประจำ ในขณะที่นั่งเรือจ้างข้ามปาก ได้ถามคนแจวเรือจ้างว่า ลุงรู้ภาษาอังกฤษหรือเปล่า คนเรือจ้างตอบว่าไม่รู้ คราวต่อมาก็ถามว่า ลุงรู้ภาษาฝรั่งเศสหรือเปล่า คนเรือจ้างก็ตอบว่าไม่รู้ ในคราวต่อ ๆ มาก็มักถามว่า ลุงรู้แอลยิบรา (พีชคณิต) หรือเปล่า รู้ ยีออเมทรี (เรขาคณิต) หรือเปล่า คนแจวเรือจ้างก็ตอบว่าไม่รู้ ๆ ครั้นต่อมาวันหนึ่งเกิดมีคลื่นจัดจนถึงเรือจ้างล่มลง นักเรียนนอกผู้นั้นว่ายน้ำไม่ถนัด ก็ร้องขอให้คนแจวเรือจ้างช่วย คนแจวเรือจ้างจึงตอบว่า อังกฤษฝรั่งเศสมาช่วยซิ นักเรียนนอกผู้นั้นรู้สึกว่าจะจมน้ำตายแน่ก็หมดความทะนงตน พุดอ้อนวอนขอให้คนแจวเรือจ้างช่วยแล้วจะกราบไหว้ขอโทษ ฝ่ายคนแจวเรือจ้างก็เกิดความสงสาร จึงว่ายน้ำไปช่วยพยุงให้เข้ามา

เกาะเรือจ้างไว้ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า คนเรามีความสามารถในทางต่าง ๆ กัน ไม่ควรจะหมิ่นแคลนกัน คนแจวเรือจ้างมีความรู้ความสามารถในทางแจวเรือและในทางว่ายน้ำ อาจจะช่วยตนเองและผู้อื่นได้ในทางนั้น ดังที่อาจช่วยนักเรียนนอกให้พ้นจากการจมน้ำ แม้หนูก็ยังช่วยราชสีห์ได้ในนิทานอิสป และนักเรียนนอกผู้นั้นเมื่อถึงคราวคับขันดังกล่าว ก็ต้องใช้วิธีขอโทษและวิธีกราบไหว้ ซึ่งเป็นความอ่อนน้อมและอ่อนโยน ซึ่งผู้ปกครองได้สอนมาแต่ เด็ก ๆ นั้นเอง เป็นเครื่องช่วยตน

ลักษณะความฉลาด

ปัญญาเป็นเครื่องช่วยตนในการดำเนินชีวิตจริง ๆ ดังกล่าว พระพุทธเจ้าตรัสเรียก **นิปกปัญญา** แปลว่า **ปัญญาเป็นเครื่องปกปักษ์รักษาตน** กล่าวโดยทั่วไปได้แก่ ความฉลาดที่มีลักษณะ ๓ อย่างคือ

(๑) **ความฉลาดรู้ในทางเจริญ** คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเจริญ เรียก **อายุโกศล**

(๒) **ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม** คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเสื่อมเสีย เรียก **อุปายโกศล**

(๓) **ความฉลาดรู้ในอุบาย** คือวิธีนำตนเข้าไปสู่ทางเจริญ รอดพ้นจากทางเสื่อมเสีย เรียก **อุบายโกศล**

โกศล คือความฉลาดรู้ทั้งสามนี้ เมื่อมีรักษาตัวอยู่ย่อมจะดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด แม้เป็นผู้ปกครอง เช่น เป็นมารดาบิดา ก็จำต้องมีให้กว้างขวางออกไป จึงสามารถจะให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่บุตรธิดา เป็นต้นได้ โดยเฉพาะโกศลข้อสามจำเป็นต้องมีอย่างยิ่ง เป็นต้นว่าการศึกษาในบัดนี้ สามัญศึกษาจำเป็นต้องเรียนทั่วไปทุกคน ส่วนวิสามัญศึกษามีมาก ซึ่งก็ล้วนเป็นทางเจริญทั้งนั้น จึงมีปัญหาว່ว่าจะเรียนต่อไปทางไหน และจะควรเรียนต่อไปจนถึงอุดมศึกษาหรือไม่ ถ้าเรียนต่อไปได้จะเรียนต่อไปในสาขาไหน และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะทำงานอะไร งานที่จะพึงทำก็มีมาก ล้วนเป็นทางเจริญต่าง ๆ กัน ปัญหาเหล่านี้ต้องใช้โกศลข้อสามตัดสิน คือความฉลาดรู้ในอุปาย หมายถึงวิธีนำตนเข้าไปหาทางเจริญ โดยความคือ ความเจริญใด ๆ ก็ตาม ถ้าตนไม่สามารถจะเข้าไปหาได้ ทางเจริญนั้น ๆ ก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ตน ส่วนทางเจริญที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้นก็เฉพาะที่ตนสามารถเข้าไปหาได้เท่านั้น การนำตนเข้าไปหาทางเจริญที่ตนสามารถจะเข้าไปหาได้นี้เรียกว่า **อุปาย** ในที่นี้แปลว่า **เข้าไปหาทางเจริญ** ฉะนั้น ความฉลาดรู้ในข้อนี้ จึงจำต้องรู้เหตุแวดล้อมเป็นต้นว่า (๑) **รู้เหตุ** (๒) **รู้ผล** ของเรื่องที่เกี่ยวข้อง (๓) **รู้จักตน** ว่ามีกำลังสามารถเท่าไรเป็นต้น (๔) **รู้จักประมาณ** (๕) **รู้จักกาลเวลา** (๖) **รู้จักประชุมชน** หรือหมู่คนที่เกี่ยวข้อง (๗) **รู้จักบุคคล** ที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความรู้เหตุแวดล้อมต่าง ๆ

ดังกล่าว จึงจะสามารถตัดสินใจลงไปได้ว่า จะควรเรียนหรือให้เรียนอะไรแค่ไหน จะควรทำงานอะไร ซึ่งเมื่อเรียนและเมื่อทำไปแล้ว จะเกิดความสำเร็จและความเจริญ นี้แหละคืออุปายโกศล ฉะนั้น ปัญญาที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง ๆ นั้น จึงต้องเป็นปัญญาประยุกต์ คือที่ใช้ได้พอเหมาะแก่ตนและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าทุก ๆ คนจะสามารถทำอะไรไปได้ตามที่อยาก จะทำได้ก็เท่าที่ตนสามารถจะทำได้ ตามที่เหตุต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วอำนวยการ แต่คนที่มีความฉลาดมากย่อมสามารถปรับตนให้เข้ากับเหตุการณ์ หรือปรับเหตุการณ์ให้เข้ากับตนได้ดีกว่าคนที่มีความฉลาดน้อย

หลักปัญญาของพระพุทธเจ้า

หลักปัญญาในพระพุทธศาสนา มุ่งให้รู้ตามหลักกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อก้าวโดยเฉพาะก็อาจสรุปได้ว่า

(๑) มุ่งให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ควรมิควรร

(๒) มุ่งให้รู้คติ คือความดำเนินไปของกรรมตา

(๓) มุ่งให้รู้จักความจริงตามเหตุผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง ดังที่เรียกว่า รู้สัจจะ คือความจริงนั่นเอง

(๔) มุ่งให้มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นต้นว่าให้ทานรักษาศีลมีผลดีจริง ทำดีได้ผลดีจริง ทำชั่วได้ผลชั่วจริง โลกนี้โลกอื่นมีจริง มารดาบิดามีคุณจริง สัตว์ที่พูด

เกิดตามกรรมมีจริง สมณะที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนถึงรู้แจ้ง เห็นจริง ดังเช่นพระพุทธเจ้ามีจริง ตลอดถึงคำสั่งสอนของท่าน ก็เป็นจริง

หลักปัญญาเหล่านี้เป็นหลักที่ควรเชื่อ และควรศึกษาให้ เกิดความรู้ทั่วถึง เมื่อยังรู้ไม่ได้เอง ก็เคารพเชื่อฟัง ไม่ลบหลู่ ดูหมิ่น เหมือนอย่างบุตรธิดาเคารพเชื่อฟังโอวาทของมารดาบิดา หรือนักเรียนเคารพเชื่อฟังครูผู้ประสาทวิชา จะอวดเก่งกล้าไม่ เชื่อท่าน ก็จะกลายเป็นคนดื้อถือรั้นไม่เข้าทาง เมื่อมีความ เคารพอยู่ในหลักปัญญาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนก็จะมี ความเห็นและการปฏิบัติเข้าทางที่ถูก ไม่เตลิดออกไปนอกทาง ใใคร ๆ จะมาหลอกลวงลบล้าง ดังที่เรียกว่าล้างสมอง แล้ว บรรจุหลักอะไรที่ผิดทางลงไปแทน หาได้ไม่

สรุปการศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญา

การศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญาดังกล่าว สรุปอย่างสั้นว่า สำเนียงยกเพื่อให้มีความรู้เฉลียวฉลาด คือรู้จักเฉลียว ไม่ ประมาทใ้วางใจ ดังที่เรียกว่ามีสติเฉลียวใจ และมีความฉลาด สามารถปกป้องรักษาตนได้ ปัญญาอย่างนี้ประกอบด้วยสติ สูงกว่าความรู้ทั่ว ๆ ไป ผู้ที่มีปัญญาดังกล่าว สามารถปกครอง ตนและผู้อื่นให้สวัสดิ์ได้ ดังเช่นพระมหากษัตริย์โดยลำดับรัชกาล มา ได้ทรงดำเนินพระราชกุศโลบาย (กุศล + อุบาย คืออุบาย-

โกศล นั่นเอง) นำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตราย ราชอาณาจักรสถาบันทุกอย่างของชาติไว้ได้โดยสวัสดิ์ ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และในเหตุการณ์ปัจจุบัน กล่าวเฉพาะในบุคคลแต่ละคน ใครจะเชื่อว่ามีปัญญาหรือไม่ มีชีพิสุจน์ได้ด้วยใบประกาศนียบัตร แต่พิสุจน์ได้ด้วยเหตุการณ์ที่ชีวิตของแต่ละคนได้ประสบจริง ๆ คือเมื่อประสบเหตุการณ์อะไรทุกอย่าง

(๑) ต้องรู้ว่ามีเหตุผลอย่างไร ผิดหรือถูกอย่างไร ควรหรือไม่ควรอย่างไร

(๒) ต้องสามารถหลีกเลี่ยงการที่มีควร ทำแต่การที่ชอบที่ควร

(๓) ต้องรู้วิธีที่จะปฏิบัติให้บังเกิดผลที่ดี โดยสวัสดิ์เรียบร้อย

ทั้งนี้ต้องอาศัยมีจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่อ่อนแอคลอนแคลนไปเพราะนิวรรณข้อใดข้อหนึ่ง ดังที่แสดงแล้วในกัณฑ์ก่อน ซึ่งสรุปลงในความรัก ความชอบ ความซึ้ง ความหลงนั่นเอง สิ่งใดที่จิตใจมีนิวรรณเกี่ยวเกาะอยู่ สิ่งนั้นก็ชื่อว่าเกี่ยวข้องกับตน ทำให้เกิดความลำเอียงไปตามภาวะของจิตใจ ดังเช่นเมื่อมีความชอบในสิ่งใดก็ย่อมเห็นว่าสิ่งนั้นดี เหมือนอย่างสวมแว่นสีแดงก็เห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีแดง เมื่อมีความซึ้งในสิ่งใดก็ย่อมเห็นว่าสิ่งนั้นซึ้ง เหมือนอย่างสวมแว่นสีเขียวเมื่อมีความหลงในสิ่งใดก็ย่อมชอบเขาอยู่ในสิ่งนั้น เหมือนอย่าง

สวมแว่นสีดำก็ยอมเห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีคล้ำ จึงไม่อาจตัดสิน
ได้ถูกต้องตามเป็นจริง ต่อเมื่อสงบใจได้จากนิรณังกล่าว
มีจิตใจตั้งมั่นไม่คลอนแคลน แล้วพินิจดูใหม่อีกครั้งหนึ่งจึงจะ
เห็นความจริงได้โดยถ่องแท้ เหมือนอย่างถอดแว่นสีออกแล้ว
จึงจะเห็นรูปต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง ท่านสอนให้ทำสมาธิ
ละนิรณังก็เพื่อเหตุนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสโอวาท
ไว้ว่า

สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

เพราะว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริงแล

สรุปเรื่องการศึกษา

ไตรสิกขา

เมื่อครูอธิบายเรื่องอะไรให้ฟัง จะต้องมีความเข้าใจ บางทีครู
ก็บอกหัวข้อให้ทราบ เมื่อได้ฟังอธิบายของครูเข้าใจดีแล้ว ก็จำ
ไว้เพียงหัวข้อเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนให้
คนปฏิบัติชอบ ก็มีหัวข้อเป็นที่รวมความ หัวข้อใหญ่คือสิกขา ๓
อันเรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ **ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา**
หรือ **ศิกขาศีล ศิกขาจิต ศิกขาปัญญา** ซึ่งนับว่าเป็น ปฐมศึกษา

มัธยมศึกษา อุดมศึกษาในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลักไตรสิกขานี้ สีสสิกขาเกี่ยวกับความประพฤติทั้งปวง จิตตสิกขา เกี่ยวกับภาวะทางจิตใจทุกอย่าง ปัญญาสิกขา เกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการ คนเราทุก ๆ คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต้องมีความประพฤติของตน ต้องมีจิตใจของตน ต้องมีความรู้ความเห็นของตน จึงมีหน้าที่หรือมีความสมควรจะพึงศึกษาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องตนเองแท้ ๆ และต้องศึกษาอยู่เรื่อยไป จึงจะมีความเฉลียวฉลาดต่อตนเองอยู่เสมอ ๆ ไม่เช่นนั้นก็จะโง่เขลาต่อตนเอง ฉะนั้น ไตรสิกขาของพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นแก่ชีวิตเหมือนอย่างลมหายใจที่จำเป็นแก่ชีวิตร่างกาย หยุดหายใจเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น หยุดศึกษาเมื่อใดก็ตายจากความดีและความรู้เมื่อนั้น คนตายย่อมไม่มีความรู้สึกตัว คนที่ไม่รู้จักตนเองจึงเหมือนคนตายโดยแท้

หลักการศึกษาทงตะวันตก

หลักความคิดของฝ่ายตะวันตก ในเรื่องของคนและโลกเป็นต้น ดังที่เรียกว่า จริยธรรม (Ethics) จิตวิทยา (Psychology) ปรัชญาหรืออภิปรัชญา (Philosophy or Metaphysics) ก็มีหลักเค้าเดียวกันกับสิกขา ๓ คือจริยธรรมเค้าเดียวกับสีสสิกขา จิตวิทยาเค้าเดียวกับจิตตสิกขา ปรัชญาหรืออภิปรัชญา

เค้าเดียวกับปัญญาสิกขา แต่ก็เป็นเพียงมีเค้า ๆ เท่านั้น เพราะผู้ที่แสดงหลักเหล่านั้นก็กำลังศึกษาอยู่ บางทีแสดงเรื่องที่ยังศึกษาไม่ถึง จึงแสดงไปอย่างเดาหรือเกินความจริง เหมือนอย่างกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมหนึ่ง แต่ไปแต่งตำราชั้นมัธยมปลายหรือชั้นอุดมศึกษา ส่วนพระพุทธเจ้าได้ทรงสำเร็จการศึกษาหรือศึกษาจบ ดังที่เรียกว่าได้ตรัสรู้เองชอบแล้ว จึงทรงสั่งสอนวางหลักสิกขาทั้ง ๓ เพื่อให้ชาวโลกศึกษาปฏิบัติ ไตรสิกขาของพระองค์จึงเป็นหลักที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ และรวบรัดเข้าใจง่าย มีเหตุผลปฏิบัติให้สำเร็จผลได้จริง

หลักในการศึกษาในปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง ในบางสำนักจำแนกไว้ ๗ ข้อ (เรียกว่า ๗ ฮ.) คือ

(๑) แฮบบิท	ฝึกสอนอบรมให้มีนิสัยดีงาม
(๒) (ฮ) ออนเนอร์	ฝึกสอนอบรมให้รู้จักรักเกียรติยศชื่อเสียงของตนเองของหมู่คณะประเทศชาติ
(๓) ฮาร์ด	ฝึกสอนอบรมให้มีน้ำใจและอภัยภัยอันดีงาม เข้าสังคมเป็น
(๔) เฮด	ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้หัวคือรู้จักคิดและใช้สมอง
(๕) แฮนด์	ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้มือ

- ทำงานให้เป็นประโยชน์มากที่สุด
- (๖) **ชาร์ดเวอร์ค** ฝึกสอนอบรมให้มีความอดทนทำงานหนักเป็น เพื่อให้หนี้สยทื่อ่อนเอาหายไป
- (๗) **เฮลธ์** ฝึกสอนอบรมให้เป็นคนดี มีพละนามัยสมบูรณ์
- หลักเหล่านี้ก็แสดงปลีกย่อยออกไปจากหลักที่กล่าวมาแล้ว

อริยสัจ ๔

ถ้ายังไม่ได้กล่าวถึงอริยสัจ ๔ ก็รู้สึกว่าจะแสดงเรื่องการศึกษา ยังไม่จบ ว่าโดยเฉพาะยังไม่จบอุดมศึกษา เพราะการศึกษาให้เกิดปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น โดยตรงมุ่งให้เกิดปัญญาในอริยสัจ ๔ คำว่าอริยะหรืออารยะเป็นคำเดียวกัน หมายถึงคนที่ประเสริฐ คนที่เจริญ มีบางคนพูดว่า อารยชน อารยประเทศ บางทีชอบพูดว่า ทำประเทศไทยให้เจริญอย่างนานาอารยประเทศ ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า นานาอารยประเทศนั้นคือประเทศที่มีความเจริญอย่างไร ? คำตอบปัญหานี้เข้าใจว่าน่าจะมีว่า คือเจริญด้วยความรู้ความสามารถในวิชาการ ในการสร้างสรรค์ประดิษฐ์กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทั้งใน

งานทำลายล้าง มีความก้าวหน้าจนถึงเป็นผู้จัดการโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจทำให้โลกสงบก็ได้ อาจทำให้โลกยุ่งเหยิงจนถึงเป็นสงครามโลกขึ้นก็ได้ อันที่จริงผู้ที่สามารถบันดาลโลกให้เป็นไปดังกล่าวได้นั้น ก็นับว่าเก่งอยู่ เมื่อก่อนนี้ก็มักเข้าใจว่ามีใครหรืออะไรเป็นผู้บันดาล แต่บัดนี้เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่า มนุษย์นั่นเองเป็นผู้บันดาล โดยมากก็ในประเทศที่เราชอบยกย่องว่า นานาอารยประเทศนั่นเอง การเรียกคนที่เจริญว่าอารยะหรืออริยะ ก็เป็นการใช้เรียกที่ถูกต้องตามประวัติศาสตร์อยู่ ดังที่เรียกหมู่ชนที่อพยพเข้าไปอยู่ในประเทศอินเดีย เมื่อก่อนพุทธกาลว่า อารยัน หมายความว่า เป็นพวกที่เจริญ และยังมีการเรียกว่าอารยะ เพราะเหตุอย่างอื่นอีก ดังที่พระอาจารย์ได้ประมวลแสดงไว้ ๔ ประเภท คือ

(๑) อาจารย์ริยะ	เป็นอริยะด้วยความประพฤติ
(๒) ทัสสนอริยะ	เป็นอริยะด้วยความเห็น หรือด้วยมีรูปร่างและอริยาบถน่าดู น่าชม
(๓) ลึงคอริยะ	เป็นอริยะด้วยเพศ หรือด้วยชาติกำเนิด
(๔) ปฏิเวธอริยะ	เป็นอริยะด้วยปัญญา รู้ทั่วถึงในอริยสัจ

กล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกบุคคลประเภทที่ ๔ นี้เท่านั้นว่า **อริยะ** หรือ **อารยะ** อันได้แก่พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลาย **สัง** แปลว่าความจริง รวมกันเข้าว่า **อริยสัง** แปลว่า ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่พระอริยะตรัสรู้ หรือความจริงอย่างประเสริฐ อริยสังนี้ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมากมักจะจำหัวข้อได้ คือ

(๑) **ทุกข์** แปลว่าความไม่สบายก็ได้ แปลว่า ความทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนไปก็ได้ ในภาษาไทยเมื่อพูดว่าทุกข์ ก็มักหมายกันว่า คือความไม่สบายกายความไม่สบายใจ แต่ในทางพระพุทธศาสนายังหมายถึงความที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในโลกนี้มีอะไรเล่าที่ตั้งคงอยู่ได้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดวงอาทิตย์และดวงดาวทั้งหลาย ตลอดจนถึงโลกก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ปีเดือนวันคืนก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ชีวิตก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ทุก ๆ คนเกิดมาแล้วก็เติบโตขึ้นเรื่อยเป็นเด็กเล็กเด็กใหญ่ เป็นหนุ่มเป็นสาวโดยลำดับ และก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ยังเปลี่ยนแปลงต่อไป เป็นผู้ใหญ่เป็นคนแก่จนถึงที่สุดของชีวิต ฉะนั้น พระพุทธเจ้า เพื่อจะทรงชี้ว่าทุกข์คืออะไรให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด จึงทรงชี้ว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ คือทรงชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิตหรือของโลกดังกล่าวมานั้นเอง ข้อนี้เรียกว่า เป็นทุกข์ประจำชีวิต หรือประจำโลก เมื่อยังมีชีวิตหรือยังมีโลก ก็

ต้องมีทุกข์ คือความเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว ไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกประหลาดอันใด

เมื่อจะสรุปกล่าวให้สั้น ความเกิดแก่เจ็บตายทั้งสิ้นนี้ ย่อลงเป็นสอง คือ ความเกิดและความดับ ซึ่งเป็นสิ่งสกัดหน้า สกัดหลังของโลก หรือของชีวิตทุกชีวิต นี่แหละ เรียกว่า คติธรรมดา แปลว่าความเป็นไปตามธรรมดา สิ่งที่เป็นไปตามธรรมดาดังกล่าวเรียกว่า สภาวะ คือสภาพ แปลว่ามีภาวะของตนเองหรือเป็นไปเอง หรือจะเรียกว่า สภาวะธรรมก็ได้ ชีวิตร่างกายเรียกว่าเป็นสภาวะทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ความไม่สบายใจทุก ๆ อย่าง พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้ว่าเป็นทุกข์ ทุก ๆ คนคงเคยประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ปรรณานาไม่ได้สมหวัง แล้วเกิดความทุกข์โศกต่าง ๆ นี่แหละพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นทุกข์ โลกหรือชีวิตประกอบด้วยทุกข์ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้นทุกข์จึงเป็นความจริงที่โลกหรือ ทุก ๆ ชีวิตจะต้องเผชิญ

(๒) **ทุกข์สมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า ตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ตัณหามี ๓ คือ **กามตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อจะได้สิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ๑ **ภวตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ ๑ **วิภวตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อให้สิ่งหรือภาวะที่ไม่ชอบเสื่อมสิ้นไป ๑ ตัณหา

ดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ใจต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และเป็นเหตุให้ประกอบกรรมที่เป็นทุจริต ทำให้ประสบความทุกข์เพราะทุจริตอีกส่วนหนึ่ง

(๓) **ทุกขนิโรธ** ความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าดับตัณหาเสียได้เป็นความดับทุกข์

(๔) **มรรค** คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้แก่ทางสายหนึ่งที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ **สัมมาทิฐิ** เห็นชอบ (คือเห็นอริยสัจ ๔) **สัมมาสังกัปปะ** ดำริชอบ (คือดำริออก ดำริไม่พยาบาท ดำริไม่เบียดเบียน) **สัมมาวาจา** เจรจาชอบ (คือเว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล) **สัมมากัมมันตะ** การงานชอบ (คือเว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤตินิन्दในกาม) **สัมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีวิตชอบ (คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด การทำเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) **สัมมาวายามะ** พยายามชอบ (คือเพียรพยายามป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาส่งเสริมความดี) **สัมมาสติ** ระลึกรู้ชอบ (คือระลึกรู้ไปในที่ที่ตั้งของสติ) **สัมมาสมาธิ** ความตั้งใจชอบ (คือตั้งใจให้เป็นสมาธิจนถึงอย่างแน่วแน่) มรรคมีองค์ ๘ นี้รวมเป็นทางเดียวไม่ใช่ ๘ ทาง แต่แบ่งองค์ประกอบออกเป็น ๘ และสรุปรวมลงได้ในลัทธิ ๓ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมเป็นปัญญาลัทธิ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ รวมเป็นศีลสิกขา
 สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ รวมเป็นจิตตสิกขา
 มรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขานี้ เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความ
 ดับทุกข์

อริยสัจ ๔ ประการนี้ รวมลงเป็นเหตุและผล คือทุกข์
 เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายทุกข์ นิโรธเป็นผล มรรค
 เป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายดับทุกข์

การศึกษาอบรมปัญญา โดยตรง มุ่งให้รู้ทั่วถึงอริยสัจ ๔
 เหล่านี้ และที่เรียกว่าปัญญาหรือรู้ทั่วถึงนั้น ต้องรู้ในความจริง
 ต้องรู้ในกิจคือหน้าที่จะพึงทำ ต้องรู้ในกิจที่ได้ทำไปแล้ว จึงจะ
 เป็นปัญญาสมบูรณ์ การศึกษาก็สมบูรณ์

ผลของการศึกษา

ผลของการศึกษาในไตรสิกขาดังกล่าว โดยตรงคือ
 ความสวัสดิ ได้แก่ความปลอดภัย ความผ่านพ้นปลอดภัย

ศีลสิกขา ศึกษาปฏิบัติให้เป็นคนมีศีล คือมีความ
 ประพฤติดี ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ทำให้เกิดความสวัสดิ
 คือพ้องพ้นจากความเป็นคนชั่วเสียหายและจากภัยเวร จาก
 ความทุกข์เดือดร้อนเพราะความชั่วร้ายเสียหาย

จิตตสิกขา ศึกษาปฏิบัติอบรมจิตให้ตั้งมั่นในความดี
 ทำให้เกิดความสวัสดิ คือพ้องพ้นจากบรรดาเครื่องกั้นจิตไม่ให้
 บรรลุความดี

ปัญญาสิกขา ศึกษาอบรมปัญญา ทำให้เกิดความสวัสดี คือป้องกันจากความโง่เขลาเข้าใจผิด

ความสวัสดีป้องกันดังกล่าว ท่านเรียกว่า วิมุตติ แปลว่าความหลุดพ้น ปฏิบัติพระธรรมของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะคือไตรสิกขาดังกล่าวเมื่อใด ก็ได้วิมุตติคือความหลุดพ้น เมื่อนั้นทันที ดังเช่นทุก ๆ คนเมื่อรักษาศีล เช่นไม่ลักขโมยใครเมื่อใด ก็หลุดพ้นจากความเป็นขโมยเมื่อนั้นทันที และพ้นจากภัยเวรที่เกิดจากความเป็นขโมย

ส่วนผลโดยอ้อม คือผลดีต่าง ๆ ที่เกิดจากความดีตามคราวที่ความดีนั้น ๆ จะพึงอำนวยให้ เทียบอย่างเมื่อตั้งใจเรียนดี ครูหรือผู้ปกครองก็ให้รางวัลเป็นบางครั้งบางคราว แต่ความจริง ผลของการเรียนดีโดยตรง ก็คือความรู้ที่ได้จากการเรียนนั่นเอง ส่วนรางวัลต่าง ๆ ที่ได้รับ เป็นผลโดยอ้อม หรือเป็นผลพลอยได้เท่านั้น

ความเข้าใจผิดในผล

คนโดยมากมักเข้าใจผิดในผลของความดี คือมักไปเข้าใจผลพลอยได้ว่าเป็นผลโดยตรง และมักไปมุ่งผลพลอยได้เป็นสำคัญ ดังเช่นเมื่อไม่ได้ผลที่เป็นวัตถุอะไร ๆ ในเมื่อทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มักบ่นว่าทำดีไม่เห็นจะได้อะไร รักษาศีลก็ไม่เห็นร่ำรวยอะไร ทั้งนี้ เพราะไม่เข้าใจว่าผลของความดีคือ

อะไร เช่นความดีดั่งที่กล่าวแล้ว ผลของศีลก็คือความหลุดพ้นจากภัยเวร เพราะความประพฤติชั่วเป็นต้น วิมุตติคือความหลุดพ้นหรือความสวัสดีดั่งกล่าวนี้แหละ เป็นผลแห่งความดีดั่งกล่าวทั้งปวง

ผู้ที่ทำความดีได้อย่างมากย่อมแสดงถึงว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจหลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว มีจิตใจกว้างขวางเห็นแก่ผู้อื่นเป็นส่วนรวมที่กว้างขวางออกไปโดยลำดับ และย่อมเห็นว่าการให้สำคัญกว่าการรับ และย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดีมิใช่เพื่อผลตอบแทนใด ๆ เป็นสำคัญ ดังจะพึงเห็นได้ว่าบรรดาผู้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าเป็นผู้มีคุณทั้งสิ้นล้วนเป็นผู้ให้ เช่นมารดาบิดาเป็นผู้ให้ทุก ๆ สิ่งแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ให้ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้การปกครองโดยทศพิธราชธรรม ให้ความปรากฏด้วยเกียรติและศรีสง่า ความเป็นขวัญใจ ความอ่อนใจ และความรวมใจแห่งประชาชน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้แสงสว่างแห่งชีวิตผู้มีอุปการะอื่น ๆ ก็ล้วนเป็นผู้ให้อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยจิตใจประกอบด้วยการเสียสละ ท่านผู้ใหญ่เหล่านี้แหละชื่อว่าเป็นผู้มีคุณ ท่านผู้มีคุณทั้งปวงย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดี อันแสดงถึงจิตใจที่หลุดพ้น หรือผ่องพ้นจากความชั่ว ตลอดถึงความเห็นแก่ตัว มากหรือน้อยตามภูมิชั้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยอบรมปัญญาให้รู้จักเหตุผลทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายก่อทุกข์และ

ทั้งฝ่ายดับทุกข์เทียบเคียงกันให้ประจักษ์ชัด และให้รู้จักคุณค่า
ของความดี ให้รู้จักตีราคาของความดีว่าสูงกว่าความชั่ว และผล
ต่าง ๆ ที่จะพึงได้เพราะความชั่ว ให้รู้จักว่าความดีทำให้เกิดเกียรติ
การรักษาเกียรติก็คือรักษาความดีเอาไว้ ทั้งความดีเสียเมื่อใดก็
เป็นอันทิ้งเกียรติเสียเมื่อนั้น

เมื่อศึกษาอบรมให้มีความประพฤติมีจิตใจมีความรู้มี
ความเห็น เข้าทางแห่งเหตุผลที่ถูกต้องดังกล่าว ก็จักบรรลุถึง
ความเป็นคนโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลสรุปยอดของการศึกษา
ของพระพุทธเจ้า

คนชนิดต่าง ๆ

คนที่เกิดมา ท่านแสดงว่ามีหลายชนิด คือ

มนุสฺสเนรยิก แปลว่า **คนนรก** หมายถึงคนที่ร้อนรน
อยู่เสมอเพราะมีโลภ โกรธ หลง ประกอบทุจริตต่าง ๆ อยู่
เป็นอาฉิน ซึ่งเหมือนไฟเผาให้ร้อนอยู่เรื่อย บางทีดูเหมือนเป็น
สุขสมบูรณ์ แต่ความจริงถูกเผาอยู่เสมอ ทีแรกอาจเป็นไฟเย็น
แต่เมื่อความชั่วปรากฏก็เป็นไฟร้อนขึ้นมาทันที

มนุสฺสตรจฺจาน แปลว่า **คนเตี้ยรจน** คือคนที่ทำ
อะไรไม่มีความละเอียด ไม่มีความกล้าเกรงต่อความชั่วอะไร ทำ
ชั่วได้อย่างเปิดเผย หรืออย่างหน้าตาเฉย

มนุสฺสเปโต แปลว่า **คนเปรต** คือคนที่มีโลกอยากได้อยู่ไม่รู้จักอิมจักพอ มุ่งที่จะอาศัยเบียดเบียนผู้อื่นอยู่นั่น

มนุสฺสมนุสฺโส แปลว่า **คนมนุษย์** คือคนที่รู้จักการควร การไม่ควร รู้จักละอายใจ รู้จักยับยั้ง และศึกษาอบรมตนให้มีศีลธรรมตามฐานะ

มนุสฺสเทโว แปลว่า **คนเทวดา** คือคนที่ถึงพร้อมด้วย หิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตปปะ (เกรงกลัวความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด มีความสงบ

มนุสฺสวิสุทฺโธ แปลว่า **คนผู้บริสุทธิ์แล้ว** คือท่านผู้ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ หรือในไตรสิกขาดังกล่าว จนดับตัณหาเสียได้ บรรลุถึงความดับทุกข์ ดังเช่นพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

คนนรก คนเดียรฉาน และคนเปรต นับว่าเป็นคนบกพร่อง มีความเป็นคนไม่สมบูรณ์ ส่วนคนมนุษย์ คนเทวดา และคนผู้บริสุทธิ์แล้วเป็นคนสมบูรณ์ มีความเป็นคนสมบูรณ์โดยลำดับ การศึกษาของพระพุทธเจ้ามุ่งให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ดังแสดงมา

ประเทศไทยเรา เรียกว่าเป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ปรากฏว่ามีบุคคลที่บกพร่องอยู่มากไม่น้อย บางประเทศที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนา ปรากฏว่าคนที่ประพฤติดีอย่างสามัญ เช่นไม่ลักขโมย ไม่ต้องระวังรักษาสีของกันเท่าไร

มีอยู่มาก ดูก็น่าอายเขาอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ได้ศึกษา และตั้งใจปฏิบัติพระพุทธานุศาสนตามสมควร ฉะนั้น แม้จะจัดการกับบุคคลอื่นไม่ได้ ก็ควรจะจัดการกับตนเองแต่ละคนนี่แหละ ให้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธานุศาสนา ทำตนให้เป็นคนดี ให้เป็นคนสมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ก็จะเกิดความสวัสดิสมกับที่ต้อนรับกันด้วยคำว่าสวัสดิ

บุญถมเมว โส ลิกุเขยย
ควรศึกษาทำความดีแล

ISBN 974-580-808-3

9 789745 808089